OKTOBER 1978 - No. 4

ARCHEOLOGIE IN LIMBURG

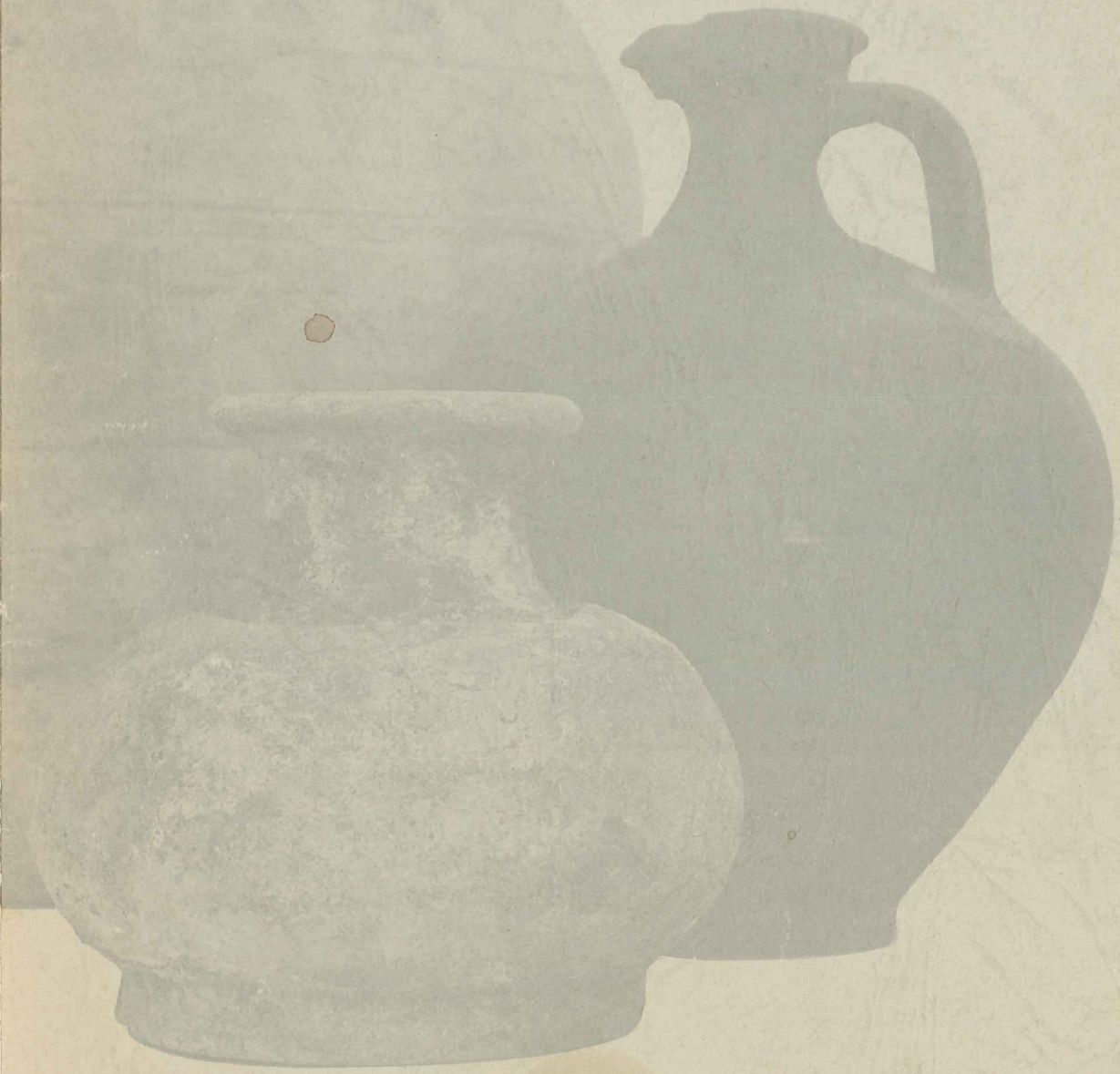

ARCHEOLOGISCHE VERENIGING LIMBURG

ARCHEOLOGIE IN LIMBURG

INHOUD

1.	Terzijde	F. Engelen	1
2.	Middenpaleolithische vondsten uit Sint Geertruid	W. Roebroeks	2
3.	Nieuwe lineairbandkeramische vondsten in Geleen	J. Sluys - H. Vromen - E. van Geel	9
4.	Verslag van de werkzaamheden van de provinciaal archeoloog van Limburg over het jaar 1977	J. H. F. Bloemers	11
5.	Musea in Limburg		
	Het archeologisch reservaat te Stein	R. Vroomen	14
	Het streekmuseum den Tempel te Sittard	F. Engelen	15
6.	Recente romeinse vondsten in Heerlen	J. K. Gielen	16
7.	Vondsten uit Midden-Limburg	Th. Gielen	17
8.	Limburgentia	F. Engelen	18
9.	Boekbespreking	F. Engelen - J. H. H. Robroek	18
10.	Van her en der	F. Engelen	21

De redaktie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de geplaatste artikelen.
Overname van artikelen uitsluitend na schriftelijke toestemming van de redaktie.

ARCHEOLOGISCHE VERENIGING LIMBURG

Sectie van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap

Voorzitter:	F. C. Kraayenhagen, Caumerbeeklaan 49, 6416 EZ Heerlen, tel. 045 - 712502
Secretaris:	A. M. L. Roebroek, Margrietlaan 1, 6133 BH Sittard, tel. 04490 - 15375
2e secretaris:	Mevr. S. Pijpers, Stikkerstraat 10, 6164 CS Geleen, tel. 04494 - 48036
Penningmeesteresse:	Mej. M. G. G. Bouwkamp, v. Weerden Poelmanstraat 91, 6417 EL Heerlen tel. 045-413135 (18.00-19.00 uur) gironummer. 3480900 AVL Heerlen
Redactie:	Ing. F. H. G. Engelen, Agricolastraat 158, 6131 JX Sittard, tel. 04490-13376 (18.00-19.00 uur)
Contributie:	*f* 25,— per jaar (voor L.G.O.leden *f* 15,—) *f* 15,— per jaar voor jeugdleden tot 18 jaar en studerenden tot 25 jaar (voor L.G.O.G.-jeugdleden *f* 7,50) *f* 50,— voor instellingen
Tijdschrift Archeologie in Limburg:	Losse nummers *f* 5,—, exclusief portokosten Abonnement voor instellingen *f* 10,— per jaar (gemeenten, bibliotheken e.d.)

ARCHEOLOGIE IN LIMBURG
UITGAVE VAN DE ARCHEOLOGISCHE VERENIGING IN LIMBURG

OKTOBER 1978 NO. 4

TERZIJDE

De herfst is weer begonnen en de lezingen-activiteiten in Noord-, Midden- en Zuid gaan weer een aanvang nemen. Moge het verschijnen van Archeologie in Limburg no. 4 mede een stimulans zijn om een duik te nemen in het rijke verleden van ons woongebied.
In deze aflevering is vooral het onderwerp vuursteen aan de orde, waarbij we vooruitlopen op het derde internationaal symposium over vuursteen dat van 24 t/m 27 mei 1979 weer in Maastricht zal worden gehouden en dat de archeologische en geologische aspecten van deze delfstof tot onderwerp zal hebben.

Het is ons een genoegen een beknopt beeld te kunnen geven van de activiteiten van een aantal leden die in Geleen verrassende vondsten van lineaire bandkeramiek aan het daglicht hebben gebracht.

Een vraag voor de redactie van een tijdschrift als dit is natuurlijk: hoe zo goed mogelijk aan te sluiten bij de belangstellingswereld van de leden/lezers. Een poging om een beeld te krijgen was het nalopen van de ledenlijst, waarin de interesserichting wordt aangegeven. Het blijkt echter dat de gegevens hierover niet bij alle leden zijn aangegeven ofwel opgegeven. Uit het beschikbare materiaal kan de volgende indeling, als zeer globale steekproef, worden gedestilleerd:

Prehistorie, in de meest ruime zin,	58
Romeins (ook Grieks of Klassiek)	40
Algemeen	38
Middeleeuwen (vroeg tot laat, incl. aardewerk)	24

Bronstijd en Frankisch scoorden zeer laag, resp. 3 en 2

Opmerkelijk is tevens dat zich voor opgraven of veldwerk slechts 8 belangstellenden kenbaar gemaakt hebben. Wel erg weinig voor een vereniging die het voornamelijk *in* de bodem moet zoeken. Van de andere kant is het wel zo dat men niet zo maar op eigen houtje kan gaan opgraven, maar dat dit steeds met toestemming en onder deskundige leiding dient te gebeuren. Die deskundige leiding kan bestaan uit een ervaren amateur-archeoloog die echter, gezien een aantal nood-opgravingen, snel beschikbaar moet zijn. Voor het echte „graafwerk" in deze gevallen is het nuttig een beroep te kunnen doen op jongere krachten die feeling en uithoudingsvermogen hebben om een karwei te kunnen klaren.
Wat er verder aan veldwerk kan gebeuren is wat onze Oosterburen noemen de „Feldbegehungen", het systematisch zoeken naar concentraties van stenen of scherven die een aanduiding kunnen zijn voor de aanwezigheid van bijzonderheden in de bodem. Ook het regelmatig nalopen van sleuven, funderingskuilen en grondverzet kan zeer nuttig zijn.

Overigens, wat de redactie betreft, hebben we in de vorige aflevering gevraagd of leden die aan de redactie willen meewerken hun naam, adres en telefoonnummer zouden willen opgeven, teneinde redactievergaderingen mogelijk te maken. Slechts één lid heeft hierop gereageerd en de aanmeldingsmogelijkheid blijft dus open.

Het verslag van de werkzaamheden van de provinciaal archeoloog van Limburg over 1977 geeft een beeld van de diverse activiteiten. Geconstateerd moet worden dat het aantal vondstmeldingen gering is in verhouding tot de zo rijke historie van ons woongebied.

In de rubriek Musea in Limburg starten we met een overzicht van de diverse officiële verzamelingen in onze provincie, in de verwachting dat onze leden zullen meewerken aan de uitbreiding van deze rubriek.

Het tiende Jaarboek van de Heemkunde Vereniging Roerstreek markeert duidelijk de goede samenwerking en de grote mate van vakmanschap van een aantal enthousiaste mensen in de gemeenten St. Odiliënberg, Posterholt, Vlodrop, Melick-Herkenbosch, Montfort, Linne en Herten.

Uiteraard besteden we weer aandacht aan boeken en tijdschriften met wetenswaardige onderwerpen. Internationaal werden er nogal wat spectaculaire vondsten gedaan, blijkens de uitgebreide mededelingen in Van her en der.

Binnen het bestuur zijn een aantal taken verder verdeeld en is het secretariaat gesplitst. Dhr. A. Roebroek verzorgt de verenigingscorrespondentie, Mevr. S. Pijpers heeft tot taak de convocaties voor vergaderingen en de correspondentie met gastsprekers te verzorgen.

Tenslotte verdient de opmerking dat de conservator/beheerder van het Archeologisch Reservaat te Stein, Pater Munsters, gezien zijn leeftijd een opvolger zoekt, alle aandacht.

Gegroet,

FRANS ENGELEN

Middenpaleolithische vondsten uit Sint Geertruid

WIL ROEBROEKS

De vindplaats Ryckholt-Sint Geertruid heeft zich, sinds haar ontdekking in 1881 door de belgische archeoloog Marcel De Puydt, steeds mogen verheugen in de belangstelling van amateur- en beroepsarcheologen uit buiten- en (later pas) binnenland.
In het middelpunt van deze belangstelling stond uiteraard het neolithisch karakter van deze vindplaats, dat met name door de aktiviteiten van de Werkgroep Prehistorische Vuursteenmijnbouw uitputtend onderzocht en bekend geworden is.[1]
Maar naast de talloze neolitische artefakten die deze rijke vindplaats heeft opgeleverd, zijn al in de tachtiger jaren van de vorige eeuw op het plateau van Sint Geertruid vondsten gedaan, die zich qua bewerking en patinering duidelijk van de neolitische werktuigen onderscheiden.

In een publikatie van Marcel De Puydt uit 1887 beschrijft deze ondermeer twee door hem op het plateau gevonden „types de pointes taillées sur une face et identiques aux pointes quaternaires dites moustériennes".[2]
Zeven jaar later heeft hij het opnieuw over „la présence à Sainte Gertrude de silex taillés paraissant quaternaires". De betreffende, eveneens op het plateau verzamelde artefakten zijn volgens De Puydt voorzien van een dikke en glanzende patina, en verschillen daarin duidelijk van meerdere neolithische artefakten uit zijn kollektie, die qua vorm en bewerking lijken op Moustérien typen.[3]
In 1910 tenslotte vermeldt hij het voorkomen van „instruments isolés paléolithiques" in Sint Geertruid[4].

De belgische archeologen Joseph Hamal Nandrin en Jean Servais besteden in hun lijvig rapport over „La station Néolithique de Sainte Gertrude" uit 1923 wat meer aandacht aan de „silex à facies paléolithique". Omdat hun opmerkingen over deze materie volgens mij nog steeds relevant zijn, volgt hier een vertaling van de belangrijkste passage:

> „Vuurstenen werktuigen met quartair uiterlijk zijn niet zeldzaam in onze vindplaats, maar hoewel de meeste van hen ongetwijfeld neolithisch zijn, menen wij toch dat sommige artefakten waarschijnlijk in het paleolithicum thuishoren. Wij hebben namelijk op het plateau, aan de oppervlakte van de akkers, een klein aantal zeer duidelijk paleolithisch aandoende artefakten verzameld, wier patina, wit, dik en glanzend, niet verward kan worden met de andere in Sint Geertruid aangetroffen patina's".[5]

Elders in hun rapport wijzen de beide auteurs met betrekking tot de in de Schoone Grubbe (Savelsbos) gevonden neolithische artefakten op „la survivance de types anciens à Sainte Gertrude" tot in het neolithicum[6]

Het kleine aantal paleolithen, dat door Hamal Nandrin en Servais met als kriteria het aanwezig zijn van een dikke witte patina en silica-glans duidelijk van de paleolithisch aandoende neolithische artefakten werd gescheiden, werd in de volgende decennia door tal van verzamelaars uitgebreid met nieuwe vondsten.[7]
Dit gebeurt met name de laatste jaren, nu er bewuster op dergelijke artefakten wordt gezocht.[8]
Zaak is het, zich in een dergelijke „paleolithenkoorts" steeds voor ogen te houden dat het hier in de eerste plaats gaat om een zeer rijke neolithische vindplaats, en dat typologische gelijkenis op zich niets hoeft te zeggen over de relatieve ouderdom van een stuk.

Alle paleolithen uit Sint Geertruid, die in de in noot 8 vermelde publikaties zijn beschreven, zijn oppervlakte vondsten, gedaan op het plateau van Sint Geertruid, op de zogenaamde „kaap" of „heide"; en dan met name op de hoger gelegen gedeelten, waar de lössafzettingen gedeeltelijk weggeërodeerd zijn en het pleistocene Maasterras (het niveau van Sint Geertruid) dagzoomt.
De betreffende artefakten bezitten alle, in van stuk tot stuk verschillende mate, de kenmerken die reeds Hamal Nandrin en Servais voor Sint Geertruidse paleolithen zo essentieel achtten, mede met het oog op het tot in het neolithicum voorkomen van oudere vormen aldaar.

Impliciet gebruiken de diverse auteurs dus hun (= Hamal Nandrin en Servais) kriteria bij het vaststellen van de relatieve ouderdom van de Sint Geertruidse artefakten. Om vervolgens tot een afrondende beschrijving te komen gaan zij dan veelal te rade bij de bekende typologieën, met name die van Bordes.[9]
A. Wouters wijst in een recente publikatie op een voor Sint Geertruid nieuw element, namelijk het door kryoturbatie en solifluktie afgesleten zijn van uitstekende ribben en andere geprononceerde delen van sommige artefakten; processen die volgens Wouters neolithische artefakten slechts in zeer geringe mate ondergaan kunnen hebben. Op basis hiervan bestempelt hij een klein aantal Sint Geertruidse artefakten, die de bovengenoemde kenmerken (intense, witte patina en silicaglans) in mindere mate bezitten, maar wel afslijtingen vertonen, op basis van microscopisch onderzoek tot paleolithen.[10]

Naast de bekende en gepubliceerde artefakten zijn er in de loop der jaren zeker nog vele in met name buitenlandse (belgische en duitse) verzamelingen verdwenen, en niet meer te achterhalen. Het is dan ook de vraag of het verantwoord is op basis van de nu voorhandene vondsten (ruwweg een stuk of honderd) de paleolithische vondsten van Sint Geertruid in een bepaalde kultuurgroep in te delen; het materiaal en de vondstomstandigheden lenen zich -althans tot nu toe - geenszins voor een onderbouwde statistische studie, maar dat hoeft nog niet

te betekenen dat er geen typologische indikaties verzameld zouden kunnen worden door grondige bestudering van de vondsten.

Immers, de poleolithische mens heeft op het plateau van Sint Geertruid zijn hele gereedsschapskist leeggestort: vuistbijlen, typische Lévallois schildkernstenen, éclats Lévallois, schavers, enzovoort. Het geheel vertoont een treffende gelijkenis met het vondstencomplex van de (niet zover van Sint Geertruid gelegen) belgische vindplaats Otrange in de provincie Luik.[11] Het aantreffen van een kompleet middenpaleolithisch vuursteenatelier in situ, zoals in Otrange, behoort in Sint Geertruid weliswaar niet tot de onmogelijkheden, maar vereist het aanwezig zijn van een niet verplaatst en onverstoord pakket löss als deklaag op het pleistocene Maasterras. Maar voorlopig zullen we ons dus met de oppervlaktevondsten moeten behelpen.

Beschrijving van de artefakten

De hier beneden beschreven artefakten zijn stukken uit mijn kollektie die ik in de afgelopen jaren, met hulp van F. en J. Roebroeks, op de akkers op de kaap bijeengeraapt heb. De stukken zijn op kaart ingetekend en voor belangstellenden te bezichtigen.
Bij gebrek aan deskundigheid heb ik bij de beschrijvingen dankbaar gebruik gemaakt van aanwijzingen van A. Wouters, die ook de tekeningen bij dit artikel verzorgde, waarvoor mijn dank. De beschrijving van het vuistbijl (WR. 195) is gebaseerd op een artikel van W. M. Felder;[12] de grote Lévallois afslag is al eerder gepubliceerd door J. H. F. Bloemers.[13]

(CHOPPER)KERN (Zig-zag Choppingcore) WR. 243-A

Grijze erratische silex. Wit en blauw-wit gevlekte patina met silicaglans, iets afgeronde ribben en oplossingsverschijnselen.
Sporadische aankittingen van mangaan-oxyde.
Deze artefakten worden gewoonlijk onder de atypische kernstenen gerekend. Volgens Wouters zij het in feite „choppingtools", geslagen uit silex; evenals de „pebble-choppingtools" zijn ze op de werkkant gekarteld (Zig-zag).
Lengte: 73 mm.
Breedte: 86 mm.
Dikte: 44 mm.
Werkhoek: 60-80 graden.

BIFACIAAL geretoucheerd artefakt
(Mes, schaver) WR. 243

Grijze silex met blauw-wit gevlekte patina, silica-glans en lichte afslijpingen van de ribben. Meerdere vlekken van ijzeroxyde. De werkkant is door bifaciale trapvormige retouche verkregen. Dit type wigvormig artefakt (citrustraditie, -14-) is in het Midden-Paleolithicum van het Maasbekken zeer algemeen (zie noot 11). Volgens Wouters is het eerder gebruikt als kort „rugmes" dan als schaver. (Vergelijk ook de gekartelde werkkant). Vormen met extreem dikke rug zijn identiek aan de bovengenoemde „Zig-zag Choppingcores" (WR. 243-A).
Lengte: 58 mm.
Breedte: 52 mm.
Dikte: 17 mm.
Werkhoek: 45 graden.

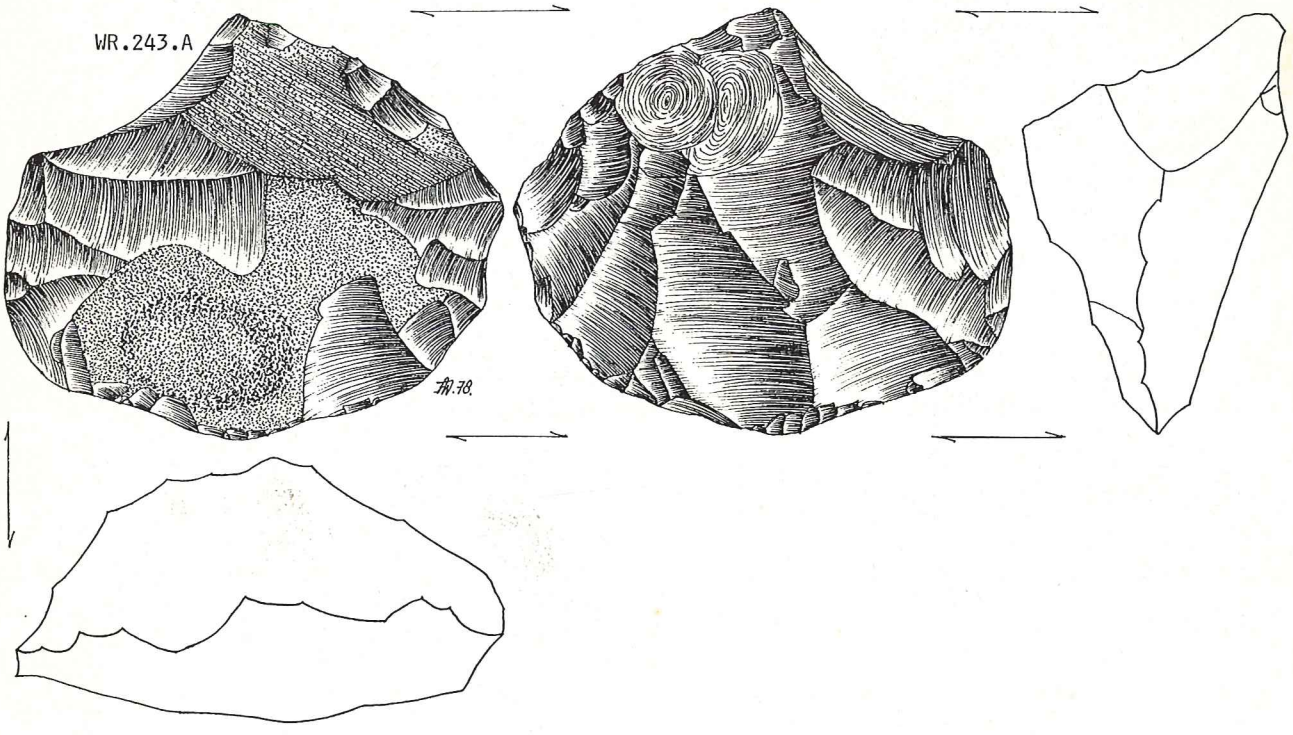

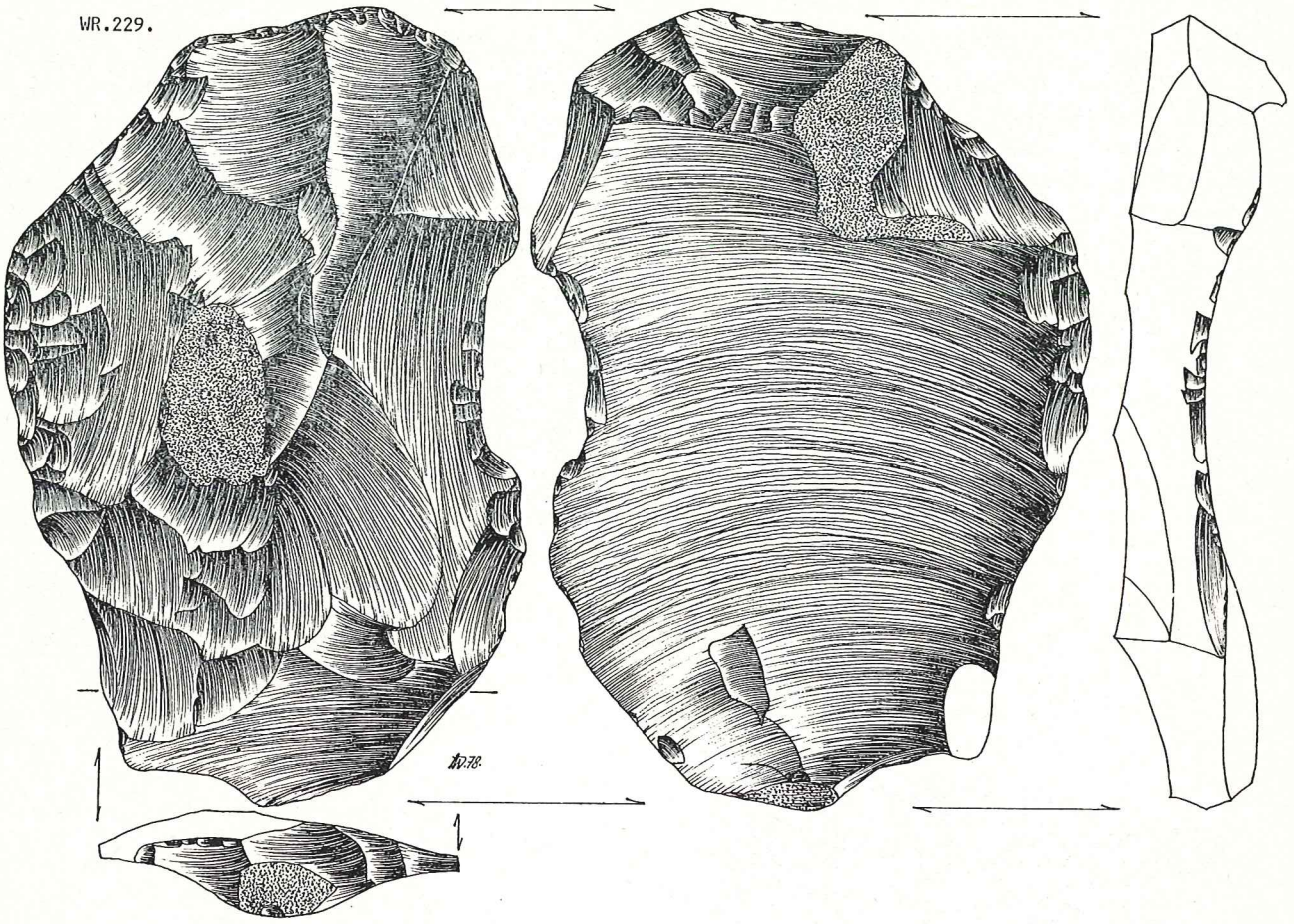

SCHAVER (Racloir). WR. 263.

Afslag in Clactontechniek. Grijze silex met vuil-witte glans patina en vlekken van ijzeroxyde. (Deze roestvlekken hoeven niet altijd van landbouwwerktuigen afkomstig te zijn; ook instabiele ijzerverbindingen in de grond kunnen de oorzaak zijn) De schaver-retouche bevindt zich voornamelijk op de dextrolaterale, dorsale zijde van het artefakt.
Lengte: 55 mm.
Breedte: 42 mm.
Dikte: 16 mm.
Slaghoek op restslagvlak: 130 graden.

Miniatuur BIFACE WR. 232.

Grijze silex met blauw-witte vlekkerige patina en intense silica-coating. Lichte oplossingsverschijnselen en roestvlekken.
Deze kleine „bifaces" zijn zeer algemeen in alle middenpaleolithische vindplaatsen van het belgische Maasgebied (Omal, Luik, Otrange, Anseremme, Montaigle, Spy, Goyet, enzovoort. Zie noot 11).
Lengte: 58 mm.
Breedte: 45 mm.
Dikte: 19 mm.

SCHAVER (type: Demie-Quina) WR. 266.

Grijze silex met vlekkerige bruine patina en aankoekingen van instabiele ijzerverbindingen. Er is een lichte silicaglans met name op de ventrale zijde; een lichte afslijping van de ribben is eveneens waar te nemen.
De genoemde bruine patina komt op deze vindplaats slechts sporadisch voor. Volgens Wouters hebben dergelijk gepatineerde artefakten mogelijk secundair in een humeuze laag gelegen (inkleuring door disperse humus).
Lengte: 38 mm.
Breedte: 52 mm.
Dikte: 11 mm.
De slaghoek is moeilijk meetbaar.

SCHAVER (type: Quina) WR. 253.

Racloir op natuurlijk splijtvlak. Vuil-witte patina met lichte silicaglans en enkele ijzervlekken. Het artefakt bezit een typische vlakke schaverretouche (slagretouche?).
Lengte: 61 mm.
Breedte: 74 mm.
Dikte: 20 mm.
Schraverhoek: 55 graden.

ZIG-ZAG KERNSTEEN WR. 256.

Donker-grijze erratische vuursteen. Blauw-wit gevlekte patina met silica-glans. Sommige plaatsen zijn echter nagenoeg niet gepatineerd. Het artefakt bezit veel ijzer- en mangaanoxyde vlekjes en korreltjes, die ten dele op het oppervlak liggen.
De Zig-zag-afslagtechniek (Clacton-B techniek) komt ook in het Middenpaleolithicum nog veelvuldig voor. (Zie ook hierboven artefakt WR. 263).
Lengte: 130 mm.
Breedte: 84 mm.
Dikte: 80 mm.
Gewicht: 1250 gram.

LEVALLOIS-AFSLAG (Typique) WR. 229.

Grijze silex met blauw-witte patina en silica-glans (Windlak?). Sommige gedeelten van het artefakt vertonen een bruin-gelige inkleuring. De silex is afkomstig uit het Boven Gulpense Krijt (Zone VII).
Op de ventrale zijde zijn terminaal nog resten van de kernreparatie zichtbaar, wat slechts uiterst zelden het geval is bij dergelijke artefakten. De afslag moet dan ook als een „mislukking" beschouwd worden; hij is veel groter uitgevallen dan de bedoeling van de maker was. Het restslagvlak is gefacetteerd (B-techniek).
Lengte: 151 mm.
Breedte: 100 mm.
Dikte: 27 mm.
Slaghoek: 125 graden.
Gewicht: 510 gram.

BIFACE (Biface cordiforme) WR. 195.

Donker-blauw-zwarte silex met witgrijze, wat blauwig-gevlekte patina. Het type vuursteen komt volgens Felder[15] „geheel overeen met dat, welk bekend is uit het hoogste gedeelte van de Gulpense kalksteen, Cr. 4=zone VII". Felder vervolgt: „De opvallende „verse" vuursteen waaruit dit artefact bestaat doet vermoeden dat we te doen hebben met een vuursteen uit een primaire vindplaats waar deze in situ voorkwam. Op de eerste plaats komt in aanmerking het vuursteenvoorkomen tussen Ryckholt en St. Geertruid".
De dorsale zijde van het artefakt bezit silica-glans, terwijl de uitstekende delen zijn beschadigd door bewegingen van de bodem (Solifluktie, kryoturbatie, enz.). Bij de talon zijn enige vlakken van een oude splijting zichtbaar van vóór de fabrikatie. De ventrale zijde is dof en heeft enige subrecente spanningssplijtingen. Op deze breukvlakken kon de dikte van de patina gemeten worden (ongeveer 1 mm.). Op sommige plaatsen bevindt zich een aankoeking van mangaanoxyde.
Lengte: 98 mm.
Breedte: 85 mm.
Dikte: 37 mm.
Gewicht: 240 gram.

Noten bij de tekst z.o.z.

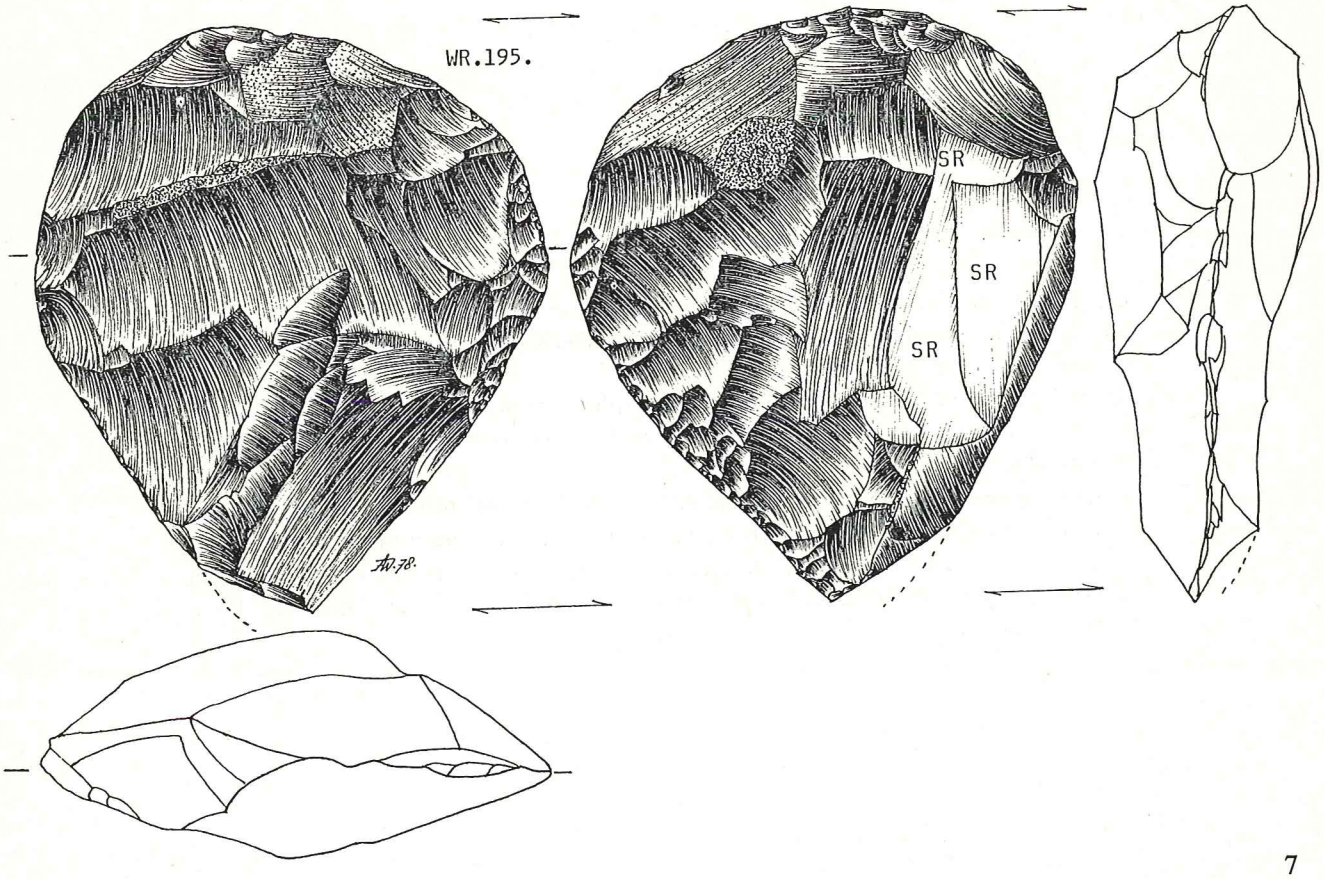

Noten bij de tekst

1. Zie bijvoorbeeld: Eerste internationale Symposium over Vuursteen, Maastricht 26-29 april 1969, in: Grondboor en Hamer, no. 3, juni 1971.
   Tweede internationale Symposium over Vuursteen, 8-11 mei 1975 Maastricht, Staringia no. 3.
2. M. De Puydt, Quelques constatations relatives à la station néolithique de Sainte Gertrude, in: Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg, dl. XXIV (nouvelle série IV), 1887, pp. 39-56, Planche II, afb. 10 en 11.
3. M. de Puydt en M. Lohest, Notice sur des stations de l'âge de pierre polie et des découvertes d'objets de la même époque aux environs de Liège, Namur, etc., in: Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles, dl. XIII, 1894, p. 27.
4. M. De Puydt, Notice sur la station néolithique de Sainte Gertrude (Limbourg néerlandais) et sur les ateliers néolithiques de Sainte Gertrude et de Ryckholt, in: Bulletin de L'institut Archéologique Liégeois, dl. XL, 1910, pp. 10-19, met name p. 17.
5. J. Hamal Nandrin en J. Servais, La Station néolithique de Sainte Gertrude (Limbourg hollandais). Mémoire publié par l'Institut International d'Anthropologie, Revue Anthropologique Paris-Liège, nr. 9-10, 1923, pp. 70-71; zie ook p. 132 en 59-60.
6. a.w., p. 59. Later zou Hamal Nandrin deze oud aandoende neolithen interpreteren als „des malfacons imputables vrainsemblablement à des débutants dans l'art de tailler le silex", zie: La Station Néolithique de Ryckholt-Sainte Gertrude, 1881-1951.
7. A. Wouters, Het palaeolithicum en mesolithicum in Limburg, in: Publications. Jaarboek van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (Publications), jrg. LXXXVIII-LXXXIX, 1952-1953, pp. 1-18.
   A. Bohmers en A. Wouters, Früh- und Mittelpaläolitische Funde aus den Niederlanden, in: Paleohistoria, jrg. III, 1954, pp. 206-217.
   H. M. E. van Haaren, Paleolithic Artefacts from Limburg, in: Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, jrg. 18, 1968, pp. 7-46.
   W. M. Felder, Nieuwe vondsten van Palaeolithische Artefacten in Zuid-Limburg, in: Jaaroverzicht Archeologische Werkgemeenschap Limburg 1971-1972, z.p., z.j., pp.
   J. H. F. Bloemeers, Archeologische kroniek van Limburg over de jaren 1971-1972, in: Publications, jrg. CIX, 1973,pp. 7-56. id., Archeologische kroniek van Limburg over de jaren 1973-1974, in: Publications, jrg. CXI, 1975, pp. 7-52.
   16-30.
   J. E. Musch en A. Wouters, „Tentoonstelling Stenen Getuigen". Oud en Middenpaleolitische vondsten uit partikulier bezit in Nederland. Archeologische Berichten no. 3, 1978.
8. Van de hand van de Lentse archeoloog Wouters, die de tekeningen bij dit artikel verzorgde, zal binnenkort een uitgebreide publikatie verschijnen over de middenpaleolitische vondsten van Sint Geertruid, waarin een groot aantal van de tot nu toe bekende vondsten in een groter kader geplaatst zullen worden.
9. F. Bordes, Typologie du Paléolithique ancien et moyen, 2 dln., Bordeaux 1961.
10. J. E. Musch en A. Wouters, a.w., pp. 45-49.
11. M. Ulrix-Closet, Le paléolithique moyen dans le bassin mosan en Belgique, Wetteren 1975.
12. W. M. Felder, a.w., p. 28.
13. J. H. F. Bloemers, a.w. Publications 1975, pp. 14-16
14. A. M. Wouters, Oud- en middenpalaeolitische werktuigen uit de „Citrustraditie", in: Archeologische Berichten, no. 2., 1978, pp. 43-59.
15. W. M. Felder, a.w., p. 28.

IN MEMORIAM HARRY JONKERGOUW

Tijdens het corrigeren van de drukproeven voor deze uitgave, bereikte ons het droeve bericht van het overlijden van de heer Harry Jonkergouw uit Geleen, bestuurslid van de A.V.L. afd. Midden-Limburg.

Harry Jonkergouw leefde voor alles wat de aarde te bieden had: de natuur, de geologie en de archeologie. Ook was hij lid van de werkgroep opgraving prehistorische vuursteenmijnen.

Al deze activiteiten gaven zijn leven inhoud. Graag greep hij naar de pen om zijn gedachten op papier te zetten, in de beste jaren van zijn leven veelal in dichtvorm.

Harry is van ons heengegaan in de leeftijd van 62 jaar. Op 16 oktober 1978 is hij overleden. Hij keerde terug naar de Schepper van al dat mooie dat hij in zijn leven heeft bewonderd.

Nieuwe lineairbandkeramische vondsten in Geleen

door J. Sluys - H. Vromen - E. v. Geel

Onder het motto „Wie zoekt, die vindt" en in de wetenschap dat er sedert de dertiger jaren in Geleen zeer regelmatig vondsten uit de periode van de Bandkeramiek zijn gedaan, werden en worden graafwerkzaamheden van enige omvang die westelijk van de Geleenbeek en oostelijk van de Rijksweg Sittard-Maastricht plaatsvinden, door ijverige amateur-archeologen nauwlettend gevolgd.

Dat het gezegde „Moeite wordt beloond" ook in dit geval van toepassing is moge uit de volgende opsomming blijken.

Onder de kop „Belangrijke historische vondst te Geleen" kwam in de „Limburger Koerier" van 2 januari 1933 een artikel voor over „Hutkommen en scherven van de z.g. Donaucultuur of Bandceramiek gevonden in Geleen".

Het gevonden materiaal werd in eerste instantie onderzocht door Dr. Goossens en E. Nijst verbonden aan het Oudheidkundige Museum te Maastricht en in 1937 beschreven in het duitse tijdschrift „Germania" door Dr. F. C. Bursch. De vindplaats was een weiland in de buurt van het huidige station Geleen-Oost.

In het in 1940 uitgegeven werk „Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg" door H. J. Beckers, sr. en G. A. J. Beckers, jr. uit Beek worden verdere bandkeramische vondsten vermeld bij „nieuwbouw huis Daalstraat".

Dank zij de oplettendheid van André Würth, die zijn bandkeramische vondsten bij de bevoegde instanties meldde, werd in 1955 en 1956 een grootscheepse wetenschappelijke opgraving verricht bij de Kluis (omgeving Seipgenstraat) door het Biologisch Archeologisch Instituut van de R.U. Groningen. De resultaten hiervan zijn gepubliceerd in „Palaeohistoria" Vol. VI-VII 1958-1959 samengesteld door Prof. Dr. H. T.Waterbolk.

In de zestiger en zeventiger jaren zijn nog op tientallen plaatsen bandkeramische vondsten gedaan door o.m. André Würth, Jan Sluijs en P. W. Frederiks en zijn twee zonen, die op een intensieve bewoning uit deze periode duiden (Past. Vonckenstraat, Rijksweg Noord, Knapenstraat, Schuttersplein, Eindstraat, Oranjelaan, Spaubeeklaan en Pater Karelweg).

Bij de realisering van het uitbreidingsplan Haesselderveld-Oost gelegen westelijk van de Geleenbeek en daarvan niet ver verwijderd (dus in een „warme" omgeving) waren de verwachtingen hoog gespannen. Zoals zo vaak wanneer men te hoge verwachtingen heeft leverde dit geen enkele vondst op die op bandkeramische bewoning wees. Een gepolijste neolithische bijl en een neolithische dolk waren de schamele vondsten.

Bij de realisering van het uitbreidingsplan Haesselderveld-West, waarmee eind april 1977 een aanvang werd gemaakt waren de verwachtingen variërend van pessimistisch tot matig optimistisch. Enerzijds was in het Haesselderveld-Oost geen enkel spoor van bandkeramische bewoning gevonden, anderzijds lag het Haesselderveld-West zeer dicht bij de Eindstraat (volgens Prof. Arthur Schrijnemakers de oudste straat van Geleen), waar reeds in de zestiger jaren Bandkeramiek was gevonden.

Het uitbreidingsplan Haesselderveld-West omvat een terrein groot ± 17 ha., gelegen tussen de van Banninglaan en de Rijksweg Noord, tot voor kort deel uitmakend van het „open veld" tussen Geleen en Sittard.

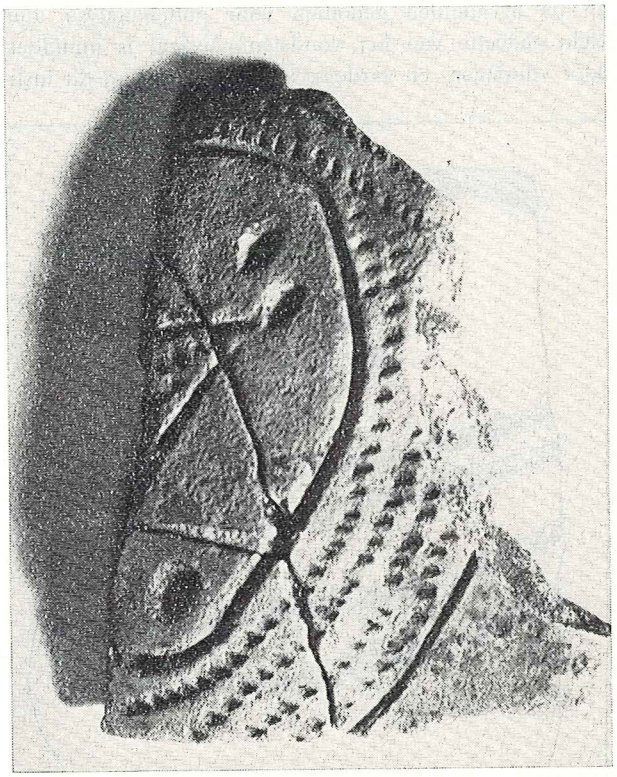

Foto 1. *Lineairbandkeramiek Haesselderveld-W.*
Foto E. v. Geel

Reeds bij het prille begin van de werkzaamheden t.w. het graven van sleuven voor de riolering-, gas- en waterleiding, werd op 30 april 1977 een zwarte verkleuring op ± 1 m. diepte onder het maaiveld ontdekt met onmiskenbaar: versierde scherven van bandkeramisch aardewerk en bewerkte vuursteen. Dat dit het begin zou zijn van een reeks van vondsten die in de archeologische historie van Geleen zijn weerga niet vindt had niemand durven verwachten.

Bij afsluiting van de voorbereidende werkzaamheden van het uitbreidingsplan t.w. aanleg van wegen, gas- en waterleiding en elektriciteitsleiding, was het resultaat 16 afvalkuilen met een grote hoeveelheid scherven van bandkeramisch aardewerk, vuurstenen werktuigen en afslagen en een afvalkuil met scherven uit de IJzertijd. Toen omstreeks mei 1978 met de bouw van in totaal ± 370 woningen werd begonnen en kelder- en funderingsleuven zouden worden uitgegraven, waren de verwachtingen uiteraard hoog gespannen.

Nu ook weer werden de stoutste verwachtingen verre overtroffen. Nog eens meer dan 20 afvalkuilen met bandkeramisch materiaal kwamen aan het licht.
Sedert die tijd hebben ondergetekenden Jan Sluijs, Harry Vromen en Erik van Geel tot op de dag van vandaag onafgebroken gegraven, geschraapt, gemeten, getekend en gefotografeerd. Bij deze veldwerkzaamheden hebben wij dankbaar gebruik gemaakt van de hulp van Yuri Vromen en een aantal leerlingen van de Mr. Nic. Beckers Mavo uit Sittard, die hun geschiedenisleraar Erik van Geel gaarne een handje hielpen.
Medewerkers van het Instituut der Praehistorie van de Universiteit van Leiden hebben geregeld grondmonsters uit de afvalkuilen genomen voor pollenanalyse. Een klein gedeelte van het vondstenmateriaal is inmiddels door vuursteen- en aardewerkdeskundigen van dit instituut onder supervisie van Mej. Dr. C. C. Bakels deskundig verwerkt.

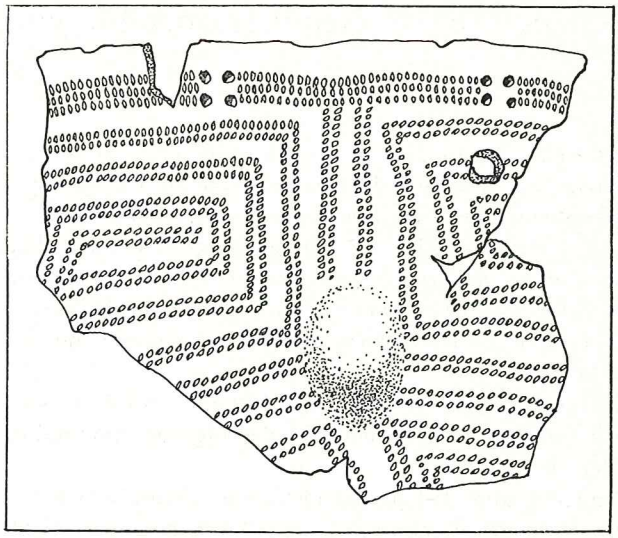

Fig. 2. *Lineairbandkeramiek uit Haesselderveld-W.*
Tek. Harry Vromen

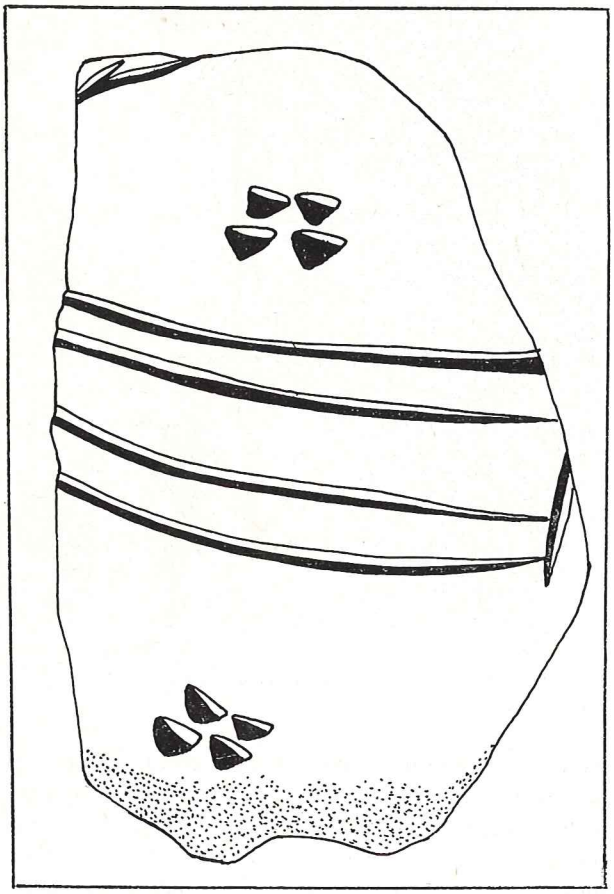

Fig. 1. *Lineairbandkeramiek uit Haesselderveld-W*
Tek. Harry Vromen

Naast bandkeramisch aardewerk zijn, zoals eerder vermeld, ook scherven uit de IJzertijd gevonden. Zelfs enkele fraaie scherven van de z.g. Limburg Cultuur ontbreken niet. Prof. Modderman uit Leiden, waaraan dit aardewerk zijn naam dankt, heeft deze scherven reeds onderzocht en zal er een publikatie aan wijden.
Het was onze bedoeling een uitgebreide verhandeling over de vindplaats en het vondstenmateriaal met tekeningen en foto's, middels een of meerdere artikelen in ons verenigingsblad te publiceren, nadàt alle materiaal zou zijn uitgegraven en verwerkt.
Aan het vriendelijk verzoek van onze sympathieke redakteur de heer Frans Engelen om nu reeds een kort verhaal aan deze vondsten te wijden, hebben wij echter gaarne voldaan.
Na afronding van de graafwerkzaamheden en verwerking van alle materiaal, hopen wij uitvoerig en gedetailleerd hierop terug te komen.
Rest nog te vermelden, dat we bij de opgravingen, op een kleine uitzondering na, alle mogelijke medewerking hebben ondervonden van allen, die bij de uitvoering van de bouwwerkzaamheden betrokken waren.

oktober 1978

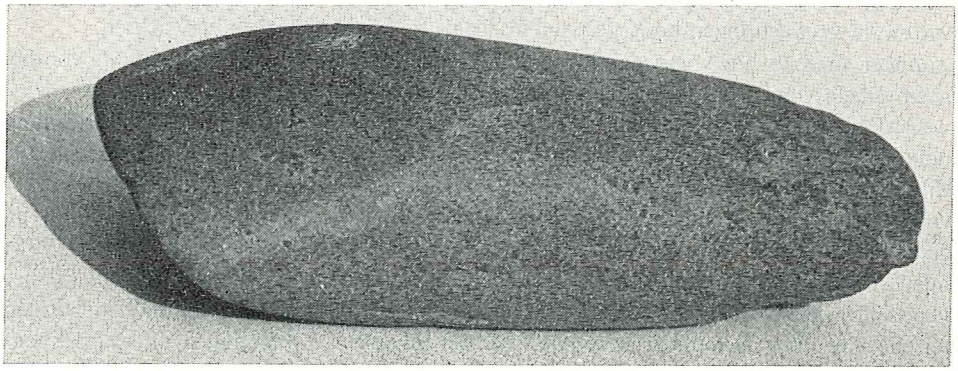

Foto 2. *Schoenleestbijl*
Bandkeramiek
Haesselderveld-W
Geleen.
Foto: E. v.Geel

Verslag van de werkzaamheden van de provinciaal archeoloog van Limburg over het jaar 1977

door J. H. F. Bloemers

Het jaar 1977 ging gelukkig voorbij zonder dat er, onverwachts of voorzien, groot noodonderzoek uitgevoerd diende te worden. Ook in andere opzichten voltrokken er zich geen calamiteiten. Integendeel, een aantal belangrijke objecten kwamen op beslissende wijze dichter bij hun voltooiing. In de eerste plaats dient de opening van het Thermenmuseum te Heerlen vermeld te worden. Een belangrijk monument is zo voor het publiek zichtbaar geworden. Ook met de consolidatie van de onderzoeksgalerij in de vuursteenmijnen van Rijckholt werd een aanvang gemaakt en de werkzaamheden vlotten goed. Daadwerkelijke belangstelling in de vorm van financiële steun gaven het Staatsbosbeheer en het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Tenslotte is de nog juist voor de jaarwisseling vastgestelde verhuizing van het Bonnefantenmuseum naar de Entre-Deux op het Vrijthof ook voor de archeologie in de gehele provincie van groot belang.
Het schenkt voldoening te bemerken, dat juist op het bestuurlijke niveau een constructieve belangstelling bestaat voor de Limburgse archeologie.
De weinige nog onvervulde wensen ten aanzien van het beleid in Limburg zijn neergelegd in een nota ten behoeve van de Culturele Raad. Een daarvan is een noodfonds voor archeologisch noodonderzoek in de provincie.

A. PROVINCIE

Planologische werkzaamheden

Evenals in de voorgaande jaren heeft de Provinciale Waterstaat alle ontgrondingsaanvragen om advies toegezonden. Dit jaar gaf dit geen aanleiding tot commentaar.
De Provinciale Planologische Dienst controleerde aan de hand van de archeologische meldingskaart of bij de behandeling van de uiteenlopende plannen archeologische belangen in het geding waren. Ook dit was nu echter niet het geval. Wel is de P.P.D. een opgave van archeologisch belangrijke terreinen tussen de kernen van de gemeenten Elsloo en Stein verschaft.
Aan het Staatsbosbeheer kon ten behoeve van de beheersplannen „Grote Bos", het „Vijlenerbos" en het „Malenbos" te Slenaken opgegeven worden, waar belangrijke archeologische terreinen gelegen zijn. Een terreinverkenning werd op 8 augustus uitgevoerd.
De Dienst voor de Landinrichting ontving een gelijksoortige lijst voor de ruilverkavelingen „Melderslo" en „Het Land van Thorn". Dezelfde gegevens werden ook ter beschikking gesteld van Mej. Drs. J. Schuif, Geografisch Instituut van de R.U. Utrecht, ten behoeve van een rapport over de landschapsontwikkeling van deze gebieden.
Voor het bestemmingsplan buitengebieden van de gemeente Grubbenvorst ontving het Bureau Gruyters en Hagens te Venlo een opgave van een grafheuvelgroep te Houthuizen. De gemeente Meerlo-Wanssum vroeg een advies inzake de aanleg van een motorcrossbaan nabij de neolithische grafheuvel te Meerlo.

Monumenten

In dit jaar kwam de ontwerplijst van archeologische monumenten van de gemeente Gronsveld gereed. Met medewerking van de student-assistent W. J. H. Willems werden de gemeenten Grubbenvorst, Horst, Broekhuizen en Meerlo-Wanssum verkend ten behoeve van de ontwerplijst van archeologische monumenten.
In verband met een beroep tegen de wettelijke bescherming van de Romeinse villa Ten Hove bij Voerendaal werd het gehele areaal opnieuw en uiterst intensief verkend; dit gebeurde op 8 en 28 maart en 12 april. Een gelijksoortige verkenning ter precisering van de het te beschermen areaal rond de vuursteenmijnen van Rijckholt-St. Geertruid vond plaats op 9 mei en 28 juni.
In verband met een concessie-aanvrage van de Enci werd op 23 mei de motte „De Tombe" op de zuidhelling van de Sint Pietersberg bij Maastricht verkend. Nieuwe kasteelterreinen werden gedokumenteerd te Kessel op 4 oktober (De Putting) en te Nuth op 16 augustus. Na overleg met het Stadsgewest Oostelijke Mijnstreek kon een belangrijke mesolithische vuursteenvindplaats aan de rand van het regionale vuilstort te Abdissenbosch behouden blijven. Een verkenning vond plaats op 11 oktober.

Amateurs

Het contact met de amateurarcheologen werd vooral via de vondsmeldingen en de bijeenkomsten van de A.V.L. onderhouden. Een speciaal onderhoud over de werkzaamheden van een groep Nederlandse scholieren aan opgravingen in Grobbendonk (B.) werd op 24 mei gevoerd met de heer G. Hasendonck, leraar aan de Philips van Horneschool te Weert.

Publiciteit

In dit jaar verscheen weer een archeologische kroniek van Limburg, ditmaal over de jaren 1975-1976. De Redactie van de Publications de la Société archéologique et historique verleende haar onmisbare medewerking hieraan.
Op 31 maart hield de provinciaal archeoloog voor de Archeologische Vereniging Limburg een voordracht over recente vondsten in Limburg.
Ter gelegenheid van de opening van het Thermen-

museum werd een bijdrage geleverd aan een speciale uitgave van het Limburgs Dagblad.

Musea en oudheidkamers

Bij de inventarisatie en inrichting van het museum „De Tempel" te Sittard werd advies verstrekt. Op 28 april en op 2 augustus werd een bezoek aan het museum gebracht.

Diversen

Op 2 en 8 augustus werd het Heerlense Thermenmuseum in opbouw bezocht. Bij deze en eerdere gelegenheden was overleg gevoerd met de directeur van het museum, de heer Jamar, over de wijze, waarop de thermen het best ontgraven konden worden.
De Minister van CRM installeerde een commissie ter begeleiding van de consolidatie van de vuursteenmijnen te Rijckholt en de afronding van het onderzoek aldaar. De Commissie staat onder leiding van de voorzitter van de Rijkscommissie voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Op 11 juni en 21 oktober werd deelgenomen aan de vergaderingen van deze Commissie.
Afzonderlijk overleg met de leden van de Werkgroep Prehistorische Vuursteenmijnbouw over de deponering van de vondsten vond plaats op 16 augustus, 27 oktober, 29 november en 13 december.
Voor de Culturele Raad Limburg werd een rapport „Werkelijkheden en wensen van het archeologisch beleid in Limburg" opgesteld. Voor de commissie Cultuurconservering werd deze nota op 13 december nader uiteengezet.
Op 4 februari verzamelden zich alle provinciaal archeologen van Nederland in het gebouw van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek; ook Limburg was daarbij vertegenwoordigd. De wetenschappelijke staf van de ROB bezocht op 17 juni onder leiding van de provinciaal archeoloog het Bonnefantenmuseum te Maastricht, de vuursteenmijnen van Rijckholt en het urnenveld op de Boshoverheide te Weert. Op 29 november was de provinciaal archeoloog aanwezig bij de opening van het Thermenmuseum.

Opgravingen

Waubach: Middeleeuwse pottenbakkersoven
25 juli-16 september o.l.v. A. Bruijn, ROB.
Nieuwenhagen: Middeleeuwse pottenbakkersoven
20-22 september o.l.v. A. Bruijn, ROB.

Verkenningen

Melick

De heer P. Gootzen, Heemkunde Vereniging Roerstreek, meldde, dat langs de Kennedysingel te Melick twee Romeinse graven gevonden waren. Aan de zuidzijde van de singel zijn al enkele jaren geleden Romeinse graven bij bouwwerkzaamheden aangetroffen. Nu waren aan de noordzijde enkele wegcunetten uitgegraven, waarbij opnieuw resten van dit grafveld aangesneden zijn. De heer Gootzen heeft met enkele leden van de Heemkundevereniging deze wegcunetten geheel onderzocht. Daarbij zijn nog ca. 15 graven gevonden. Zij dateren overwegend uit de 2de helft van de 2de eeuw na Chr. Het terrein werd op 9 mei en 8 augustus bezocht.

Montfort

Op 9 mei is eveneens een bezoek gebracht aan de kasteelruïne van Montfort, waar met medewerking van de Heemkundevereniging Roerstreek aardwerken en ruïne geconsolideerd worden. Met de heer P. Gootzen en de heer J. Lemmens werd de voortgang der werkzaamheden besproken.

Geleen

Naar aanleiding van vondstmeldingen van de heren J. A. Sluys en A. Würth te Geleen werd op 9 mei ook een bezoek gebracht aan het uitbreidingsplan Haesselderveld te Geleen. In pas uitgegraven rioleringssleuven waren afval- en paalkuilen te zien, die duiden op de aanwezigheid van een Bandkeramische nederzetting. De verdere begeleiding van de werkzaamheden is overgenomen door het Instituut voor Prehistorie te Leiden.

Rijckholt

De heer W. van de Wetering van de Landbouw Hogeschool te Wageningen vond tijdens een veldpracticum aan de zuidzijde van het plateau van Rijckholt een vuurstenen kling. Op 24 mei werd samen met hem de vindplaats vastgelegd en het werktuig gedokumenteerd.

Sittard

Bij het uitgraven van een bouwput nabij de Technische School aan de Landweringstraat te Sittard werden op 26 juni de resten van een Bandkeramische nederzetting waargenomen. De vinder, de heer A. L. M. Roebroek, waarschuwde onmiddellijk, zodat samen met hem nog snel de verkleuringen opgetekend konden worden. Een gedetailleerde bemonstering van enkele kuilen is door het Instituut voor Prehistorie te Leiden verzorgd. Op 2 augustus werden de vondsten uit een Middeleeuwse waterput, die in dezelfde bouwput gevonden was, nader bestudeerd door H. Sarfatij, ROB.

Grubbenvorst

Met de heren J. A. Strijbosch en P. A. M. G. Obers uit Grubbenvorst werden op 2 augustus de vondsten bekeken, die zij verzameld hadden op een terrein nabij het huis van de heer Obers. Blijkens oudere vondsten, depressies in het terrein en de aanwezigheid van een rechthoekig grachtenstelsel op de kadastrale minuut uit de 19e eeuw ligt hier een huis- of kasteelaanleg. De vondsten dateren ten dele uit de 14de eeuw.

Heer

Bij het uitgraven van een wegcunet bij de Bemelerweg en de Vijverdalsteeg te Maastricht-Heer is op 16 augustus een groot aantal menselijke skeletten aangesneden. Duidelijke grafkuilen waren niet te zien tijdens deze verkenningen. Bij een tweede bezoek op 4 oktober waren nog twee mergelfunderingen te zien. De heer Van der Linden uit Maastricht had een rand van Merovingisch aardewerk gevonden. Er was hem echter niet bekend, dat compleet vaatwerk gevonden was. Gezien het type van de funderingen, het ontbreken van bijgaven aan de doden en de aanwezigheid van Laat-Middeleeuws aardewerk moeten de begravingen wel uit de late Middeleeuwen dateren.

Stein

Tijdens een verkenning van een leidingssleuf nabij de DSM werd op 6 september op het grondgebied van de gemeente Stein een kuil gevonden, die een chocoladebruine vulling had, zoals deze typisch is voor de kuilen uit Bandkeramische nederzettingen. Vondsten zijn er echter niet gedaan.

Nieuwenhagen

De heer A. A. Kool van de gemeente Nieuwenhagen berichtte, dat op 19 september bij rioleringswerkzaamheden een Middeleeuwse oven aangesneden was.
Nog dezelfde dag werd de vindplaats en de waarneming van de heer Kool bevestigd. Met zeer veel medewerking van de heer Kool en de gemeente Nieuwenhagen werd in de daarop volgende dagen deze oven door de heren A. Bruyn en H. F. Wijnman, ROB Amersfoort, nader onderzocht. Evenals de kort tevoren onderzochte oven te Waubach bleek deze oven tot een vroege periode van aardewerkproduktie te behoren; daarbij is sporadisch al glazuur toegepast.

Beek

Met de heer Aussems van de gemeente Beek en de heer Van Veen werd op 4 oktober een vindplaats van Bandkeramisch aardewerk en kernstukken van vuursteen nader geïnspecteerd. De vindplaats ligt op het hoogterras, wat als uitzonderlijk geldt voor deze bewoningsvorm. Tijdens de aanleg van een perskuil was daarbij een afvalkuil aangesneden, die deze vondsten opleverde. Er wordt met de gemeente Beek en het instituut voor Prehistorie te Leiden nader overleg gevoerd over de wijze, waarop deze vondst verder afgewerkt kan worden.

Nieuwenhagen

Tijdens een bezoek aan de gemeente Nieuwenhagen op 11 oktober om de behandeling van de vondst van de middeleeuwse oven af te ronden werd samen met de heer A. Bruijn, ROB Amersfoort, en de heer A. Linkens uit Merkelbeek in de bouwput van een huizenblok de fundering van een Romeins gebouw waargenomen. In samenwerking met de gemeente en de aannemer Fa. Beckers kon op 14 oktober een nadere verkenning uitgevoerd worden. Daarbij verleende de heer Linkens waardevolle assistentie. Niet alleen een rechthoekig verlopende fundering werd gezien, maar zelfs kon de vloer van het centrale verwarmingssysteem (hypocaustum) vrij gaaf blootgelegd worden.

Schinveld

De heer T. Daemen uit Schinveld meldde, dat bij de heraanleg van de gracht van het „Schinvelder Huske" een houten goot was aangesneden. Samen met de heer A. Linkens uit Merkelbeek kon op 21 oktober het profiel en de goot opgetekend worden. Vermoedelijk heeft de goot te maken met de watervoorziening van de gracht van het „Schinvelder Huske".

Diverse meldingen

Vindplaats	Melder/Vinder	Omschrijving	Datum
Maastricht, Pieterskade		Subrecent muurwerk	28-3
Echt	L. Keuren, Echt	Br. speerpunt	9-5
Neer	J. Silvrans, Neer	Doorboorde dissel	10-5
Weert	Smolenaars, Weert	Vuursteenknol	23-5
Haelen	P. H. H. Geuskens, Meyel	Vuursteen artefacten	23-5
Buggenum	M. van Etten, Buggenum	Hertshoornen hak en geslepen bijl	23-5
Haelen	J. L. Waeyen, Haelen	Romeinse grafvondst	23-5
Grubbenvorst	J. A. Strijbosch, Grubbenvorst	Br. dolk	2-8
Neer	J. Silvrans, Neer	Br. zwaardgreep	6-9
Maastricht-Vrijthof	Th. Beaumont, Geleen	Gouden cylindertje	16-11
Venray	J. G. Swinkels, Venray	Middeleeuwse gracht	29-11

Heerlen

De heer Plagge uit Brunssum meldde, dat hij een Romeins graf had gevonden aan de Valkenburgerweg te Heerlen. Samen met de heren Jamar en Gielen van het Gemeentelijk Museum te Heerlen werd onder leiding van de heer Plagge op 16 november de vindplaats bezocht. Verdere vondsten waren op dat moment niet te verwachten. Met de gemeente Heerlen is afgesproken, dat er mogelijkheden gezocht worden de aanleg van bouwputten op de voet te volgen. Vermoedelijk heeft iets verder weg een Romeins grafveld gelegen, zoals ook valt af te leiden uit de oudere vondsten verder oostelijker langs de Valkenburgerweg.

B. MUSEUM

Aan de heer T. Quick, educatief ambtenaar, werd assistentie verleend bij het voorbereiden van een informatieblad voor de archeologische afdeling. De heer J. Sprenger controleerde ten behoeve van de verzekering de gehele verzameling op de aanwezigheid van de objecten, daarbij gebruik makende van de voorlopige inventaris.

Met het oog op de opvolging van de assistent-conservator voor de archeologische afdeling is een advies opgesteld.

In het kader van een open week in het museum hield Prof. dr. W. A. van Es, Amersfoort, op 19 september een voordracht, getiteld: „De ROB, de Monumentenwet en de taken van de gemeentelijke overheid".

Amersfoort, april 1978

Musea in Limburg

Het Archeologisch Reservaat te Stein

Tijdens een onderzoek naar bandkeramische sporen, in april 1963, vond Prof. Dr. P. J. R. Modderman een megalithisch gemeenschapsgraf, behorende tot de galerijgravenkultuur van het neolithicum. Dit graf werd onderzocht, maar niet vergraven, waardoor het in de oorspronkelijke vorm behouden bleef. Rondom dit graf werd een gebouw opgericht dat als Archeologisch Reservaat een museum vormt voor de prehistorie van Stein en omgeving en in 1967 voor het publiek toegankelijk werd gesteld.

Het galerijgraf ligt op 0,70 m. beneden het maaiveld en bestaat uit een grafkuil van 1.75 x 5.50 m., met een oorspronkelijke grafvloer van grotere en kleinere veldkeien. De lengterichting in ONO-WZW. In de vloer is duidelijk een drieledigheid te herkennen, die van oost naar west als voor-, midden- en achterkamer kunnen worden onderscheiden, onderling door zwaardere stenen gescheiden. Van de vroegere bovenbouw van de grafkelder werden langs beide lange zijden twee paalgaten opgemerkt, waardoor in de grafvloer terzijde ruimte werd uitgespaard. De verdere overdekking moet geheel uit vergankelijk materiaal hebben bestaan en was spoorloos verdwenen.

Over de grafvloer lag een dun laagje zwarte grond, waarop de crematieresten en bijgaven zijn neergelegd. Lijkverbranding, die in het algemeen in de galerijgraven van het Parijse bekken (Seine-Oise-Marnekultuur) en van Midden-Duitsland (Steinkistengräber) niet gebruikelijk was, vormt hier dus een bijzonder kenmerk. De crematieresten bevonden zich hoofdzakelijk in de middenkamer en voor zover men heeft kunnen nagaan, moeten zij aan 30-37 personen (volwassenen en kinderen) hebben toebehoord.

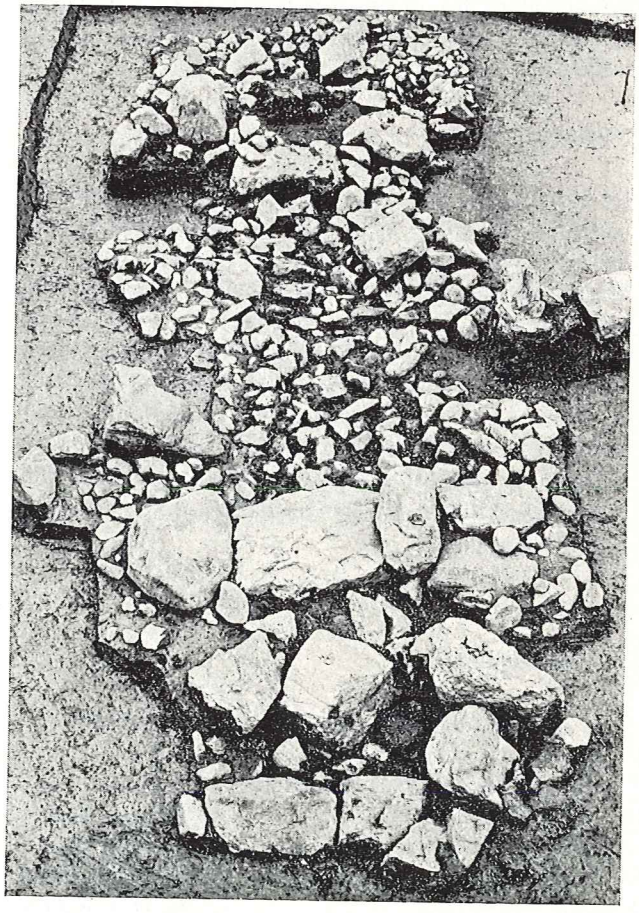

Galerijgraf te Stein

Aan bijgaven werd in de voorkamer een pot in scherven gevonden van een slanker type als doorgaans de galerijgraven vertonen, doch met een overvloedige verschraling van kwartskorrels. Op de overgang van de middenkamer naar achterkamer trof men in de crematie een kraaghalsflesje aan met ronde bodem en zes uitsteeksels

rond de hals. Tussen de crematieresten bevonden zich pijlpunten uit dierenbeenderen (een 20-tal) en uit vuursteen (c. 100) met dwarse beitelvormige scherpe voorzijde. Ook een fraai geslepen gave bijl van vuursteen kwam uit de grafvulling te voorschijn.
Houtskoolresten leverden een C^{14}-datering op van 2830 jaar voor Chr. met een speling van 60 jaar. Het galerijgraf is dus waarschijnlijk gelijktijdig met andere monumentale grafkulturen van West-Europa en de hunebedden (ganggraven) in het noorden van ons land, voorafgegaan aan de periode der bekerkulturen.

Behalve dit grafmonument geeft het Reservaat een beknopt overzicht van de gehele prehistorie en de vroege geschiedenis van Stein.
Ter plaatse van het gebouw bevond zich het centrum van een *bandkeramische nederzetting* van ruim 4000 v. Chr. Het is de oudste kultuur van het nieuwstenen tijdvak (neolithicum) waarin de eerste landbouwers dorpen stichtten, nadat voordien jagers en vissers een trekkend bestaan geleid hadden. Deze kultuur zien wij vrijwel gelijktijdig optreden door geheel Midden-Europa, waarvan de lössgebieden tussen Luik en Maastricht op de linker Maasoever en tussen Elsloo-Stein, Geleen en Sittard op de rechter Maasoever de meest westelijke uitlopers vormden.

Ook de ijzertijden, zowel de Hallstatt als de La Tène-periode hebben in Stein overvloedige sporen nagelaten. Een *urnenveld* ten noorden van de Mauritsweg, waarvan ongeveer 20 graven bekend zijn, leverde materiaal voor een vitrine van de oude IJzertijd (Hallstatt C/D, c. 700-450 v. Chr.) met zijn typische urnen, waarin crematieresten zijn opgenomen.

De sporen van de La Tène-periode (400 v. Chr. tot begin onzer jaartelling) kwamen vooral in het zuidelijk deel der gemeente aan het daglicht (Julianakanaal).

De vroege geschiedenis begint in Limburg met de komst der *Romeinen*. Uit de tijd 100-400 n. Chr. dateren een romeinse nederzetting, een begraafplaats en verscheiden verspreide graven en vondsten te Stein.
Van een *romeinse villa* in het tegenwoordig havengebied aan het Julianakanaal werd in 1924 de plattegrond opgenomen, tegels, dakpannen pleister en diverse gebruiksvoorwerpen geborgen. Een nabij gelegen *begraafplaats* leverde drie monumentale askisten, waarvan één in het museum geplaatst werd, en meerdere graven. Romeins Stein toont ons talrijke gebruiksvoorwerpen uit brons, ijzer en been; verder sieraden, munten, glas en aardewerk, die in een vitrine zijn uitgestald.
De romeinen werden opgevolgd door de *Franken,* die in de Grote Bongerd een uitgebreid *rijengrafveld* achterlieten: 400-700 n. Chr. De bijgaven, die ze hun doden meegaven, herinneren soms aan hun voorgangers. Krijgsuitrustingen als zwaarden, schilden, enz.; vaatwerk van bikonische vorm met radstempelversiering; glazen bekers en velerlei sieraden als armbanden, ringen en snoeren met kralen in glas, aardewerk of barnsteen getuigen van de vooruitgang der materiële beschaving in een vitrine aan deze periode gewijd.

Het Reservaat, gelegen Schepersgats 6 te Stein wordt beheerd door Archeologie-Stichting-Stein (correspondentieadres: Ondergenhousweg 14 Stein; Tel. 04495-1909), die ook het beheer heeft van de oudheidkundige collectie van wijlen dokter H. J. Beckers uit Beek en hiervan bij haar expositie in het Reservaat een ruim gebruik gemaakt heeft.
Openingstijden Reservaat: gedurende het seizoen, 1 mei tot 1 oktober, dagelijks van 4-6 uur n.m. In de overige tijd van het jaar uitsluitend op zaterdag en zondagnamiddag. Op afspraak kan ook op andere tijden toegang worden verleend.

Uit zijn goede didactische opzet wordt dit museum vooral ook door scholen bezocht en gewaardeerd als aanschouwelijk lesmateriaal in aanvulling op de geschiedenislessen.
De leerlingen zeer geboeid en zittend op de rand van de grafkuil stellen zeer gedetailleerde vragen aan de conservator/beheerder Pater Munsters. Ze hebben niet alleen respect voor deze boeiende gastheer maar ook voor diens enthousiaste deskundigheid op zijn hoogbejaarde leeftijd.

Maar het monument, zijn levenswerk, kan niet in alle eeuwigheid door hem beheerd worden en het is dan ook dat ik bij deze de lezers er toe wil aansporen in contact te treden met de Archeologische Stichting Stein die hoognodig naar een nieuwe beheerder uitkijkt.

Aan de werkzaamheden is geen salaris verbonden, maar wel een behoorlijke kostenvergoeding.
Want wanneer er niet binnen afzienbare tijd een nieuwe beheerder gevonden wordt zal de Stichting genoodzaakt zijn de deuren te sluiten.

Dit zou doodjammer zijn.
Laten wij daarom als A.V.L. hiervoor waken en hopen dat een onzer leden aan deze oproep gehoor zal geven.

Namens de Kring-Midden A.V.L.
René J. P. M. Vroomen.

Het Streekmuseum „den Tempel" te Sittard

Dit midden maart van dit jaar geopende streekmuseum blijkt bijzonder aan te slaan, gezien het feit dat begin juli de 500ste bezoeker kon worden verwelkomd.
Voor de bezoeker die zich in de materie wat verder wil verdiepen, wordt op de begane grond een lees-studiekamertje ingericht.
In de vorige aflevering van Archeologie in Limburg hebben we een globaal overzicht gegeven van de inhoud van de diverse vitrines. We willen nu wat gedetailleer-

der ingaan op enkele markante stukken uit de verzameling.
Uit de IJzertijd stamt een scheermes met een ingegraveerde voorstelling van een schip met zonnesymbool. Een dergelijk symbool komt meermalen voor op rotsen in Zuid-Scandinavië. Dit scheermes, dat werd opgegraven aan de Marijkelaan (Park) te Sittard, is zeer waarschijnlijk door ruilhandel in onze streken terechtgekomen.
Eveneens uit de IJzertijd is de houten punt van een ploeg, eergetouw genoemd, die in 1938/39 gevonden werd op de grens van de gemeenten Echt en Susteren, in het broekland genaamd het Schlötje. Bij deze vondst werden ook scherven uit de laatste periode van de IJzertijd gevonden.
Een model van een ijzertijdploeg geeft aan op welke wijze dit eergetouw aan de ploeg was bevestigd, waarmee voortjes werden getrokken in loodrecht op elkaar staande richtingen. Onder grafheuvels zijn deze ploegsporen op meerdere plaatsen teruggevonden.
Tijdens werkzaamheden aan de Grote Kerk te Sittard, in 1925, werden aan de oostzijde op een diepte van ± 2 m., twee boomzerken ofwel lijkkisten bestaande uit uitgeholde boomstammen gevonden. De zerken zijn van eikenhout, rond uitgekapt, met een verhoging voor het hoofd. Ook de deksels waren enigszins hol uitgekapt.
De boomzerken, waarvan er een, inclusief geraamte, op de derde verdieping is geëxporteerd, stammen waarschijnlijk uit ± 1000 n. Chr.
Tenslotte is de maquette van een bandkeramisch dorp bemerkenswaardig, zeker in combinatie met de plattegrond van de Bandkeramische opgravingen te Sittard, die grotendeels gelegen zijn tussen de Rijksweg en de spoorlijn.
In 1977 werden sporen van een Bandkeramische nederzetting gevonden bij de nieuwbouw van de Technische School aan de Landweringstraat, in 1978 bij de constructie van een sporthal aan het Stadswegske. Deze beide vondsten vormen een uitbreiding van de Sittardse bandkeramische nederzetting naar het z.o. en westen. Bandkeramische sporen op de grens van de gemeenten Sittard-Geleen kunnen mogelijkerwijze een link leggen tussen de vondsten te Sittard en die in het Haesselderveld te Geleen. Dit zou kunnen wijzen op een aaneengesloten Bandkeramische bewoning langs de Geleenbeek.

F. E.

RECENTE ROMEINSE VONDSTEN IN HEERLEN

door J. K. Gielen

1. *Grafvondst aan de Valkenburgerweg*

In oktober 1977 ontdekte een lid van de Archeologische vereniging Limburg in de omgewoelde grond bij de aanleg van een nieuwe weg door het westelijk grafveld van Coriovallum enige aardewerkfragmenten.
Bij nader onderzoek kwam een nagenoeg complete urn van het type Stuart 201 A (eind 1ste eeuw en later) te voorschijn.
Hierop volgde het minutieus doorzoeken van de omgewoelde grond waarbij 2 glazen armbanden, 1 glazen balsamarium van het type Isings 8 (eind 1ste-2de eeuw), 3 bronzen spatelsonden alsmede een beugelknopfibula te voorschijn kwamen.
Daar deze voorwerpen alle dicht bij elkaar gevonden zijn mag worden aangenomen dat ze tot de bijgaven van 1 enkel graf behoorden dat gedateerd kan worden vanaf eind 1ste eeuw of later.
Na onderhandelingen met de vinder kon deze grafvondst worden verworven door het Thermenmuseum te Heerlen; met name de twee gave blauwe glazen armbanden vormen een mooie aanwinst.
Een goed voorbeeld van samenwerking tussen professionele en niet professionele archeologen.
Lit.: P. J. J. Stuart. Gewoon aardewerk uit de romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen; Leiden 1963.
C. Isings: Roman Glass from dated finds; Groningen-Djakarta 1957.

2. *Kelder van Claudia*

Bij het leggen van een nieuwe riolering in het trottoir van de dr. Poelsstraat stootte men in mei 1978 op muurwerk van een romeinse kelder. Deze behoorde tot een gebouw waarvan in 1927 een groot gedeelte werd opgegraven.
Op de keldervloer bevond zich onder een laag dakpannen een pakket aardewerkfragmenten uit eind 2de-begin 3de eeuw, waaronder een kruikbodem met de ingekraste naam van de eigenaresse CLAVDIII (= Claudiae = van Claudia). Naast versierde en onversierde oost-Gallische terra sigillata waren ook een groot aantal inheemse aardewerktypen vertegenwoordigd.

3. *Fundering van de romeinse weg door het Geleendal*

In de maanden juli-augustus 1978 werd bij rioolwerkzaamheden in de Valkenburgerweg vanaf het viaduct Antwerpseweg richting centrum Heerlen een gedeelte van de funderingsconstructie van de romeinse heerbaan Boulogne s/M.-Keulen aangetroffen.
Deze liep ter plaatse door het moerassige Geleendal waardoor men genoodzaakt was houten balkenlagen onder de eigenlijke weg aan te brengen. Op een diepte van 1.55 m. onder het huidige niveau van de Valkenburgerweg lagen in de breedterichting zware ovale houten balken. Hierop bevond zich een 0.20 m. dik pakket van klei met kiezel en brokken steen.
Daarboven weer een laag van iets dunnere balken in de lengte- en breedterichting. Daarop lagen dan de eigenlijke kiezel- en zandlagen van de heerbaan.
Deze constructie liep, zoals geconstateerd werd, tot 105 m. vanaf het viaduct naar het oosten.

VONDSTEN UIT MIDDEN-LIMBURG

TH. GIELEN - Echt

POLSBESCHERMER

Doorboord gebruiksvoorwerp van leisteen uit de prehistorie t/m de late middeleeuwen.

De oudste doorboorde voorwerpen hebben wel hun ontstaan te danken aan mensen van de jagers kultuur.
De jager, die zijn pols wilde beschermen kon dat met een stuk huid van een dier, wellicht ook met de dikke, soepele bast van b.v. een wilgestruik.
Het duurzaamste was een stukje platte steen, dat de felle slag van de boogpees opving, zodat de belangrijke polspees er geen schade van ondervond.
Hoe werd de niet doorboorde onderzijde tegen de pols vastgehouden? Mogelijk door een koordje of snoertje van huid, dat langs de achterzijde van de pols- en naar voren de polsbeschermer met een lus vasthield.
Deze leistenen-polsbeschermer heeft een lengte van 75 mm en een breedte van 30-35 mm, de dikte 6 mm. Het gaatje aan de boven en onderzijde is respektievelijk 8-6 mm in diameter, in 't midden van de doorboring 4 mm in doorsnede.
Het is duidelijk dat met een silexboortje van twee zijden geboord is geworden, niet zuiver loodrecht, doordat mogelijk met de linkerhand het plaatje leisteen werd vastgehouden en met de rechterhand de draaiende beweging werd gemaakt met een klein boor vervaardigd uit vuursteen. Deze polsbeschermer werd gevonden op een akker in Midden-Limburg.

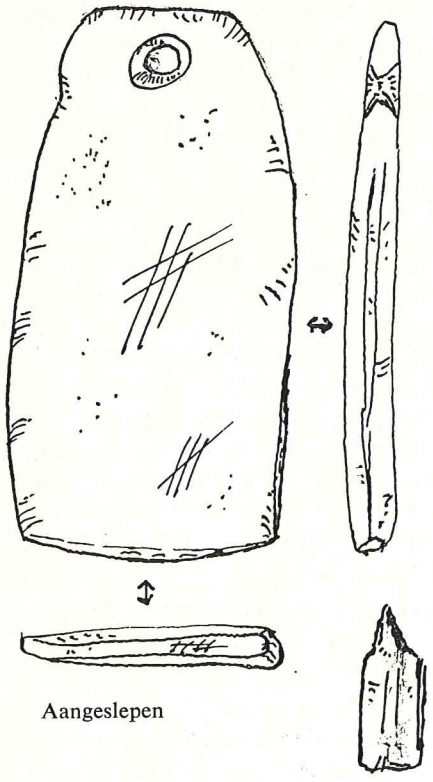

Aangeslepen

Model van een boor

NETVERZWAARDERS?

Indien deze objecten geen polsbeschermers zijn geweest, dan zijn we geneigd ze te rekenen tot de net-verzwaarders.
De vissers uit het Mesolithicum (en ook nog daarna) hebben zeker in de vele watervoorkomens die soms een groot gebied vormden, met mindere of grotere diepte, een uitstekende visgrond gevonden.
Dat ze vlakbij het water woonden bewijzen de stenen werktuigen die aan de randen en op de hoger gelegen gronden worden gevonden.
Misschien hebben ze ook een soort net gebruikt, dat met klossen licht-hout drijvend werd gehouden en door een verzwaring in het water verticaal hing.

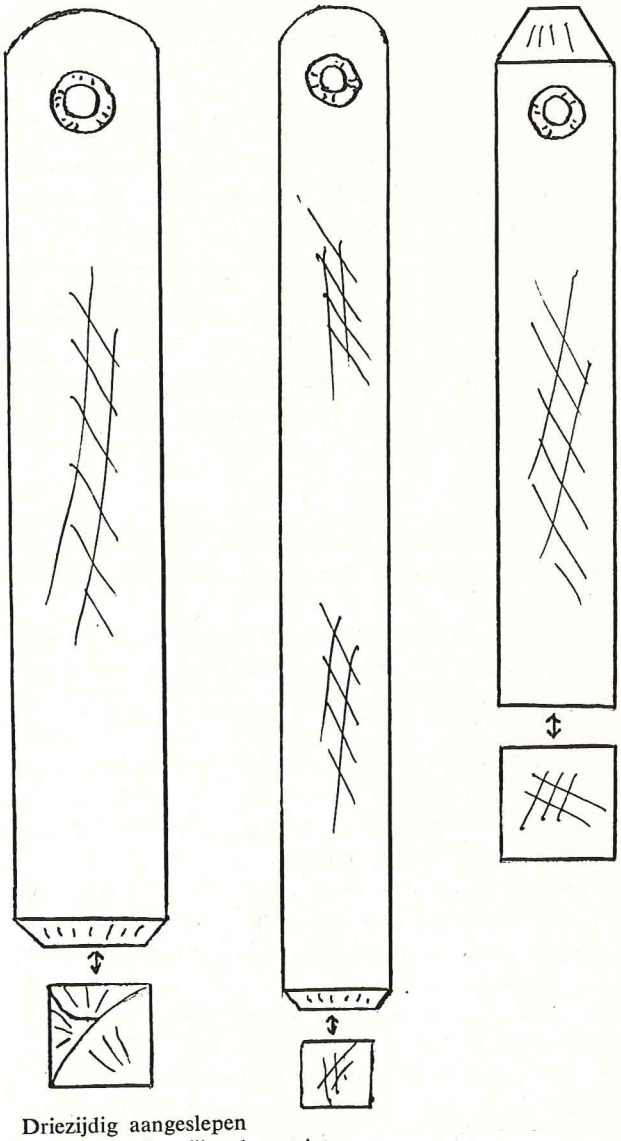

Driezijdig aangeslepen
1. Groengrijze fijne kwartsiet
   Doorsnede vierkant
   Oppervlakte geslepen
2. Lichtgrijze kwartsiet
3. Groen-achtige kwartsiet

Alle drie met boorgat van ± 4 mm.

Op 14 april werd aan de Casseweg in Nederweert-Ospel het Peelmuseum geopend. Hier wordt een beeld gegeven van de werkwijze van de vroegere Peelontginners.

De mooie boerderij Arts te Megelsum, gemeente Meerlo, kreeg een plaats op de monumentenlijst.

In Belgisch Limburg kwam het Karthuizerklooster te Zelem en de motte „In de Burg" te Gellik-Lanaken op de monumentenlijst.

De V.V.V. Tongeren stelt pogingen in het werk om de Romeinse wallen, die dateren uit de tweede eeuw, over te dragen aan de Belgische staat i.v.m. de hoge onderhoudskosten.

De Heemkunde Vereniging Roerstreek leverde het tiende jaarboek af. Als steeds een goed verzorgd en veelzijdig werkstuk.

In de St. Martinuskerk te Weert werd bij restauratiewerkzaamheden ontdekt dat een deel van de muurschildering in het begin van de 16e eeuw is aangebracht.

Bij de renovatiewerkzaamheden aan het vroegere klooster Franciscus Solanus aan de Oude Markt te Sittard is een put ontdekt met een diepte van ± 4 m. en een doorsnede van ± 95 cm. Het benedeneinde werd gevormd door eikenhouten planken in de vorm van een ton. In de opvulling werden 17e eeuwse scherven aangetroffen.

In Kessel-Eik is door dhr. W. Vossen een Romeins graf gevonden uit de tweede eeuw na Christus, een crematiegraf.
Uit eerdere vondsten in het gebied Kessel en Neer is duidelijk geworden dat in deze omgeving Romeinse nederzettingen hebben bestaan.

Op de grens van Hout-Blerick en Baarlo is bij het frezen van kleigrond in het tuindersgebied een stenen vuistbijl gevonden, afkomstig uit de overgangsperiode van het stenen tijdperk naar de bronstijd.
Volgens de Venlose stadsarchivaris dhr. W. Hendriks valt dit werktuig eerder op 1000 dan op 1500 voor Christus te dateren. Rond Venlo zijn veel restanten van prehistorische beschavingen gevonden, waaruit af te leiden valt dat vaste nederzettingen van akkerbouw-volkeren aan beide zijden van de Maas hebben bestaan.
De nederzettingen hebben vooral gelegen op de hogere zandgronden in de buurt van het Zwarte Water en de hoogten van Hout-Blerick en Baarlo.
Opmerkelijk is dat de nieuwe vondst gedaan werd in een klei-bodem.

Boekbespreking

VAN HEERLIJKHEID TOT LANDSHEERLIJKHEID

Prof. dr. W. Jappe Alberts heeft een geschrift van zijn hand, dat eerder verscheen onder de titel „Geschiedenis van Gelderland van de vroegste tijden tot het einde der Middeleeuwen" bewerkt en uitgebreid en onder bovengenoemde titel uitgegeven.
De geschiedenis van het graafschap, later hertogdom, Gelderland is nauw verweven met onze provincie, omdat een van de vier Gelderse kwartieren in Limburg gelegen was, met Roermond als hoofdstad.
Na een geografische beschrijving van het gebied geeft de schrijver een overzicht van de bewoning in de prehistorie. Vervolgens komt de staatkundige geschiedenis aan de orde, van de Romeinse tijd tot 1492. Daarna wordt behandeld de economische- en kerkgeschiedenis. Tot besluit volgt een historiografisch overzicht van alle schrijvers die zich met de studie van de Gelderse geschiedenis hebben bezig gehouden, tot in de tweede helft van de 19e eeuw.
De gebieden van het vroegere Hertogdom, die nu in Limburg en Duitsland liggen, krijgen eveneens de aandacht.
Het boek, dat ruim 300 bladzijden telt, is uitgegeven in de serie Maaslandse Monografieën bij van Gorcum te Assen. Prijs ingenaaid *f* 39,50, gebonden *f* 47,50.

SITTARDS OUDSTE VERLEDEN

De heer A. E. L. Jonkergouw uit Sittard is intensief bezig met het verzamelen van gegevens over deze stad. In 1976 verscheen van zijn hand „Sittards oudste verleden", omvattende de geschiedenis van 4000 v. Chr. tot 1400 n. Chr. Dit 108 pagina's tellende boekje met veel foto's en tekeningen, is opgedragen aan het L.G.O.G. kring Sittard, bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan.
In 1977 werd uitgegeven „Sittard Gulikse Stad", waarin de periode van 1400 tot 1801 wordt beschreven. Een beklemmende geschiedenis van voortdurende oorlogen, bezetting, verwoesting, roof, brand en ziekten. Beide delen zijn een uitgave van V.V.V. Sittard.
Prijs *f* 16,—, 205 pag. met veel afbeeldingen.
De vorige maand verscheen deel drie van zijn hand, getiteld „Sittard Limburgse Stad" omvattende de periode van 1815 tot 1920.
Prijs *f* 16,—, 202 pag., rijkelijk geïllustreerd.

ALT- UND MITTELSTEINZEITLICHE FUNDPLäTZE DES RHEINLANDES

Het begin van het onderzoek naar de prehistorie van het Rijnland mag worden gelegd in 1856, wanneer Johann Carl Fuhlrott naar het Neadertal geroepen wordt en de daar gevonden beenderen als zijnde niet afkomstig van dieren bestempelt.

De bovengenoemde uitgave is gewijd aan de herdenking van de sterfdatum van Fuhlrott, honderd jaar geleden (1877). De uitgave is weer verzorgd door medewerkers van het Rheinische Landesmuseum in Bonn en vormt een voortzetting en aanvulling van een in 1974 uitgegeven werk van bescheidener omvang.
In 196 pagina's, met zeer veel tekeningen, kaarten en foto's wordt een beeld gegeven van opgravingen in de laatste jaren in het Rijnland. Onder de medewerkers treffen wij de namen van S. Arora, G. Bosinski, W. Schol, L. Fiedler, St. Veil, H. Thieme, H. Löhr, J. Hahn, G. Weisz.
In totaal worden 53 opgravingspunten behandeld, vallend in het paleolithicum en mesolithicum. Een uitvoerige literatuurlijst is eveneens aanwezig.
Men wordt jaloers op dit veelzijdige opgravingsprogramma, dat zo dicht tegen onze grens aanleunt bij Elmpt, Scherpenseel, Teveren, Hohenbusch/Gangelt, en men vraagt zich af waarom aan onze zijde van de grens zo weinig bekend is. Anders gezegd: het is duidelijk dat in Limburg dezelfde vondsten gedaan kunnen worden.
Dit interessante boek is de prijs van DM 12,— meer dan waard.

ROERSTREEK '78

Onder deze titel is het tiende jaarboek verschenen van de Heemkunde Vereniging Roerstreek. Een fraai verzorgd boek van 192 pagina's dat een scala van artikelen bevat die betrekking hebben op de gemeenten waarin deze Heemkunde Vereniging werkzaam is: Herkenbosch, Herten, Linne, Melick, Montfort, St. Odiliënberg, Posterholt en Vlodrop.
Uit de inhoud enkele interessante bijdragen:
- De Roerstreekgemeenten, hun heraldische wapens en de betekenis ervan, de herkomst en betekenis van de plaatsnamen.
- Een Hollands advies uit 1705 tot bevaarbaarmaking van de Roer.
- In oude ansichten: Herten, Merum en Ool. Watersnood en oorlogsverwoestingen uitvoerig in beeld gebracht.
- Grensoorlog tussen Melick en Roermond (1604-1611).
- Middeleeuwse archeologie.
- Inventaris van het archief van de schepenbank Montfort.
- Linne kreeg naam door de Maaskanalisatie (sluisbouw rond 1920).
- De watermolen van Annadaal te Posterholt.
- Verdwenen en verdwijnende ambachten.
- Tien jaar HVR-archeologie.

Prijs: *f* 8.-

GEHEIMEN VAN DE OUDHEID

De nieuwste archeologische ontdekkingen zijn door Kurt Benesch beschreven in „Geheimen van de oudheid", een uitgave van Forum Boekerij. Het boek beschrijft de speurtocht naar nieuwe geheimen uit de historie. Een speurtocht van de laatste dertig jaar, waarin de archeologen en natuurwetenschappers gebruik konden maken van computers en andere technische hulpmiddelen. Het boek is verlucht met een groot aantal foto's in kleur. talrijke kaarten, overzichten en literatuurverwijzingen. Het kost *f* 39,50.

JOODSE BEGRAAFPLAATSEN IN GRONINGEN EN OOSTFRIESLAND

In de reeks Bouwstoffen voor een geschiedenis van de joden in Groningen en Oostfriesland, onder redactie van mr. J. H. de Vey Mestdagh, wordt een initiatief uitgewerkt om de joodse begraafplaatsen in kaart te brengen en de grafstenen uit het Hebreeuws te vertalen.
Het eerste deel in deze reeks is getiteld: Joodse begraafplaatsen in Groningen en Oostfriesland, door drs. K. Jongeling en J. Brilleman. In dit boekje zijn vierhonderd teksten en vertalingen weergegeven van de grafstenen op de joodse begraafplaatsen van Ter Apel, Boertange, Vlagtwedde, Bellingwolde, Stadskanaal, Nieuweschans en Bunde in het Duitse Oostfriesland.
Uitgegeven door de Stichting Sasland, in samenwerking met de Stichting Vrienden van het Rijksarchief in Groningen en met medewerking van Duitse zijde.
Prijs *f* 32,50.

GRENSPALEN IN NEDERLAND

Op het eerste gezicht een wat vreemd onderwerp, dit onderdeel van cultureel-historisch erfgoed. T. Brouwer, werkzaam bij de Rijksdienst van de Monumentenzorg in Zeist, is ervoor in archieven gedoken en heeft veel veldwerk verricht. Dat leidde tot een goed gedocumenteerd boek, geïllustreerd met 180 eigen tekeningen.
Grenspalen zijn merktekens van rijks-, provincie-, en gemeentegrenzen, maar ook afbakeningen van waterschappen, polders, landgoederen, jachtgebieden en eigendommen. Verder ban- of mijlpalen. Ook stoepstenen, als afbakening van kleine particuliere eigendommen krijgen de aandacht.
Grenspalen van grijsblauwe hardsteen, gele zandsteen, gietijzer of hout. Soms zijn ze rijk versierd, soms zonder opschrift of ornament, de schrijver weet er heel wat interessante dingen over te vertellen.
Een uitgave van Walburgpers Zutphen, 136 pagina's, prijs *f* 32,50.

DAS RäTSEL DER PYRAMIDEN

De auteur, de natuurkundige Kurt Mendelssohn, draagt in dit boek de oplossing aan van het raadsel rond de piramiden van Egypte.
Bijna 4700 jaar geleden werd de eerste piramide gebouwd, en in de volgende honderd jaar verschenen de andere grote piramiden aan de Nijl, enorme bouwwerken met een totaalgewicht van meer dan 25 miljoen ton kalksteen.
Uitgangspunt van zijn betoog vormt de ontdekking van de oorzaken van de vreemde vorm van de piramide

van Meidum, het grootste bouwwerk der aarde, 100 kilometer ten zuiden van Caïro. Een door een muurverschuiving van de 80 meter hoge wanden ontstane steenlawine begroef duizenden steenhouwers en arbeiders. Uit deze catastrofe ontstond de vorm van de piramiden, die het nageslacht voor vele bouwtechnische raadsels stelde. De eigenlijke, sensationele ontdekking van Mendelssohn is echter de zin van de piramiden. Beetje bij beetje brengt hij de feiten tezamen waaruit de, ook voor de Egyptologische vakwereld duidelijke theorie ontstaat, dat de bouw van deze stenen kolossen in de eerste plaats een politieke bedoeling had, namelijk: piramiden moesten gebouwd worden om een nieuwe maatschappijvorm, de staat, te scheppen. De bouw hiervan vergde de gezamenlijke inspanning van duizenden arbeiders, waardoor aan de Nijl een grote nederzetting ontstond: de eerste aanzet tot de vorming van de Egyptische staat.

Het boek, een vertaling van het in 1974 verschenen „The Riddle of the Pyramids", Londen, is uitgegeven bij Fischer Taschenbuch Verlag. Het bevat meer dan 100 afbeeldingen, gedeeltelijk in kleur. De prijs bedraagt DM 7,80. Bevat literatuuropgaven.

J. H. H. ROBROEK

DE GROTE VOLKSVERHUIZINGEN

Een uitstekend idee van de Forumboekerij om het boek van Hans Riehl over de grote volksverhuizing te laten vertalen. Het boek is recent - Riehl schreef het in 1976 - en bevat veel research over een zeer belangwekkende episode in de Europese geschiedenis. Over het algemeen wordt aan deze periode op scholen weinig aandacht besteed en daarom is een boek als van Riehl zeker de moeite waard. Riehl is geen beroepshistoricus en heeft daarom gekozen voor een verhalende vorm, die hier en daar nogal plechtstatig aandoet. Maar dat is geen al te groot bezwaar. Met een zekere nauwkeurigheid wordt de ondergang van het Romeinse Rijk, het voor die tijd bijzondere fenomeen van de opmars van Germanen en de lange mars van de Hunnen beschreven.

Riehl moet voor zijn boek het nodige gelezen hebben. Dat blijkt op vele bladzijden. De vertaling van drs. Margaretha Blok maakt zonder meer een goede indruk.

Hans Riehl - De grote volksverhuizing, 1977, Forum boekerij - Baarn.

PUBLIKATIES VAN DE ROB

De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek geeft een aantal publikaties uit waarop wij gaarne de aandacht vestigen.
Overdruk no. 93: Das Grab der „Prinzessin" von Zweeloo und seine Bedeutung im Rahmen der Gräberfeldes, door W. A. van Es en J. Ypey.
Overdruk no. 94: Brabers bij Haamstede, een opgraving, 1956-1957, door J. A. Trimpe Burger.
Overdruk no. 95: Fibulae uit de Maas, door W. A. v. Es en W. J. H. Verwers.
Overdruk no. 96. Vroeg-middeleeuwse met zilver en/of messing geïncrustreerde ijzeren voorwerpen uit Noord Brabant, door J. Ypey.
Overdruk no. 97: Enkele kanttekeningen bij de bescherming van archeologische monumenten in Noord-Brabant, door R. H. J. Klok.
Overdruk no. 98: Archeologische kroniek van Noord-Holland over 1976, door P. J. Woltering.
Overdruk no. 99: Ontmoeting met onze vroegste cultuurhistorie: Hunebedden: zorgen voor morgen, door R. H. J. Klok.

DE VERDWENEN MENS

„De verdwenen mens", 136 pag., door J. Bronkhorst en G. v.d. Beemt, uitgegeven door Omniboek, den Haag, 1977, prijs *f* 17,50.
Zeer goede kleurenfoto's en kaarten, maar qua tekst de prijs niet waard.

BOEREN UIT DE IJZERTIJD

„Boeren in de IJzertijd", een vertaling van „Farming in the Ironage" van P. Reynolds, uitgegeven door Fibula-van Dishoeck, Haarlem, 1976. Vertaling door C. Borghouts-Bueninck. Prijs *f* 10,30.
Een goed overzicht van de nieuwste gegevens over leven en werken van de landbouwers in de IJzertijd, met fraaie afbeeldingen.

BLERICK

De Historische werkgroep Blerick deed verschijnen de uitgave: Blerick, een plesantigh huys. Gerrit Gommans verzorgde het boek: Blariacum, Blerke, Blerick.

IS ER IETS VOOR U BIJ?

De Bonner Jahrbücher zijn een uitgave van het Rheinische Landesmuseum in Bonn en de Verein voor Altertumsfreunden im Rheinlande.
Het Bonner Jahrbuch, Band 176, over 1976, ligt voor ons en uit de uitvoerige inhoud lichten we een aantal hoofdstukken die mogelijk voor onze leden interessant zijn.

- „Die Y-Pfostenstellung in Häusern der Alteren Linearbandkeramik", door W. Meyer-Christian. Dit artikel gaat in op de constructie van de bouw in die tijd. (blz. 1 t.m. 25).
- Hartmut Wolff behandelt „Kriterien für latinische und römische Städte in Gallien und Germanien und die „Verfassung der gallischen Stammesgemeinden". (blz. 45 t.m. 121).
- „Eagle-bearer and trumpeter" van M. Speidel beschrijft drie grafstenen met door een adelaar gekroonde standaard uit het Istanbul Archeological Museum

en grafstenen met afbeeldingen van een trompet of hoorn (blz. 123 t.m. 163).
- G. Bauchhenss behandelt „Zwei Grabsteinen der cohors VIII Breucorum in Bonn". (blz. 165 t.m. 178).
- In „Ein naher Verwandter des Dolches von Mechernich" gaat H. Uhlemann op een vergelijking tussen een laat-middeleeuwse dolk uit het Heimatmuseum in Blankenheim en een recentere vondst in Geneve in. (blz. 281 t.m. 282).
- J. Hahn geeft een „Bericht über die Grabungen 1973 und 1974 in Lommersum, Gemeinde Weilerwist, Kreis Euskirchen" (Jong-paleolithisch). (blz. 285 t.m. 298).
- „Untersuchungen zur neolithischen Besiedlung der Aldenhovener Platte" door U. Boelicke e.a. (blz. 299 t.m. 317).
- H. Löhr behandelt „Ein römischer Steinbruch in den Katzensteinen bei Satzvey-Firmenich, Kreis Euskirchen" (blz. 31 t.m. 335).
- G. Precht en G. Rupprecht geven in „Xanten, Colonia Ulpia Traiana, Bericht über die Forschungen vom 1.4.1974 bis 28.2.1975" een beeld van de voortgaande opgravingen. (blz. 337 t.m. 356).

- Mitteilungen der Osterreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte, Band XXVI, 1976. Wien. Hierin o.a.:

- 25 Jahre archäologische Forschung in Wien. O. Harl (1-30).
- Die archäologische Tätigkeit in Oberösterreich von 1945-1974. J. Reitinger (31-49).
- Die Ur- und frühgeschichtliche Forschung - einschliesslich der römerzeitlichen - in der Steiermark - W. Modrijan (50-65).
- Archäologische, Ur- und frühgeschichtliche Forschung in Kärnten. G. Piccottini (66-76).
- Die Ur- und frürgeschichtliche Forschungsarbeit in Salzburg. F. Moosleitner (77-98).
- Archäologische Funde aus dem Karpatenbecken im Metropolitan Museum of Art in New York. S. Foltiny (99-110).
- Neuere Ergebnisse der Paläolithforschung in Transkaukasien. M. Gábori (111-124).
- Ein römischer Asbestfund aus Lauriacum (Enns). H. Hundt (125-130).
- Zur Entstehungszeit der Kirchen des Salzburger Flachgaues. M. Koller (131-148).
- Die Wiener Stadterweiterung um 1200. H. Ladenbauer-Orel (149-162).
- Erzbergbau und Spektralanalyse. R. Pittioni (163-172).

Bovengenoemde Mitteilungen zijn ter inzage bij het bestuur, evenals de Bonner Jahrbücher.

VAN HER EN DER

KAMPPLAATS VAN 3000 V. CHR. OPGEGRAVEN

ROTTERDAM, 30 juni - Bij opgravingen aan de Hoeksekade bij Bergschenhoek heeft het rijksmuseum van oudheden een kampplaats van naar schatting vijfduizend jaar oud ontdekt. Het opmerkelijkst was de vondst van twee complete visfuiken, die in de klei goed bewaard zijn gebleven.

Volgens het rijksmuseum is er van een unieke vondst sprake. Onze voorouders moeten het terrein als tijdelijke kampplaats bij visvangst en vogeljacht hebben gebruikt. (ANP).

- PREHISTORISCHE VONDST

Een amateur-archeoloog heeft in Mariëberg (Ov.) vuurstenen en andere voorwerpen uit een vermoedelijk mesolitische grafkuil (± 7000 jaar oud) gevonden.
(22-7-78)

MONUMENTENLIJST

De gebouwen van de Schiedamse werf Gusto zijn vanwege hun architectuur-historische waarde op de monumentenlijst geplaatst. Het gaat om een administratiegebouw uit 1905 en twee werkplaatshallen die afkomstig zijn van de industrietentoonstelling te Dusseldorf in 1902.

STOOMGEMAAL

Het uit 1871 daterende stoomgemaal Kamerik Teylingens bij Kamerik is door staatssecretaris Wallis de Vries (CRM) op de monumentenlijst geplaatst, vanwege de industrieel-archeologische waarde.

ZOUTTORENS

De gemeente Hengelo wil met Akzo-zoutchemie overleg plegen over het behoud van twintig boortorens uit de beginjaren van de zoutwinning. Hengelo beschouwt ze als industriële monumenten.

VUISTBIJL GEVONDEN UIT OUDE STEENTIJD

Assen - In Drouwen, gemeente Borger, is een vuistbijl uit de oude steentijd, het paleolithicum, gevonden. De vinder, H. Kroezenga uit Gasselte, heeft zijn vondst gemeld aan het Biologisch Archeologisch Instituut van de Rijksuniversiteit in Groningen.

De directeur van het instituut, prof. dr. H. T. Waterbolk, en zijn medewerker drs D. Stapert, hebben de vuistbijl aan een grondig onderzoek onderworpen. Volgens Waterbolk is alles nog op de vuistbijl aanwezig, zoals het patina en de drukkegeltjes. De hak en de top zijn echter afgebroken. Waterbolk schat de ouderdom van de bijl op vijftigduizend jaar.

De vondst werd gedaan in door een bulldozer verplaatste grond bij een wegaanleg. Daardoor is tot grote spijt van Waterbolk de oorspronkelijke ligplaats van de vuistbijl niet bekend.
(12-4-'78 Volkskr.)

VONDSTEN WIJZEN OP ROMEINS LEGER

WOERDEN, 7 april - in Woerden, waar vorige maand de resten van een Romeins schip zijn blootgelegd, zijn voorwerpen gevonden die erop wijzen dat op die plaats een vijfhonderd man sterk Romeins leger heeft gebivakkeerd. Een tegel onthulde dat het om het vijftiende cohort ging.

Dit behoorde tot de zogenaamde hulptroepen die door Romeinse vrijwilligers werden gevormd, meent prof. dr. J. E. A. Bogaers, directeur van het instituut voor oude geschiedenis en archeologie van de katholieke universiteit in Nijmegen dat de opgravingen uitvoert. Het fort waarin het leger verbleef moet volgens een oude Duitse kaart Laurium hebben geheten.

De vondsten stammen volgens prof. Bogaerts uit ongeveer honderd jaar na Christus. Het fort heeft, vermoedt hij, tot driehonderd jaar na Christus bestaan. Behalve de tegel is er een gave koperen kan gevonden, enkele munten en het naamplaatje van een Romeins officier, Vettius geheten. Andere vondsten wijzen er op dat de Romeinse soldaten hun eigen potten en dakpannen hebben gebakken.

Van de scheepsresten zal alleen een stuk van de mastbalk bewaard blijven. Het zal waarschijnlijk in het toekomstige stadskantoor van Woerden worden geplaatst. Plannen om alle scheepsresten te bergen en te conserveren zijn financieel niet uitvoerbaar gebleken. (ANP)

ARCHEOLOGE DR. KENYON OVERLEDEN

In augustus is overleden Dame Kathleen Kenyon, de Britse archeologe die in 1952 de expeditie leidde die Jericho heeft opgegraven. Toen werden overblijfselen gevonden die erop wezen dat Jericho de oudste stad op aarde is. De vondsten dateerden van ± 7000 tot ± 1400 voor Christus, toen de stad door Jozua werd verwoest.
Dr. Kenyon werd 72 jaar.

UNE SEPULTURE VIEILLE DE PLUSIEURS SIECLES EST DECOUVERTE AU GROENLAND

Le Monde 15-7-78

Copenhague. - Une découverte archéologique sans précédent vient d'être faite au Groenland. Deux chasseurs de perdrix des neiges ont, au cours d'une randonnée dans le nord de la grande île, découvert une sépulture, située dans une fente de rocher recouverte d'une large pierre. Ce tombeau contenait une demidouzaine de corps en parfait état de conservation portant - ce qui fait l'intérêt essentiel de cette découverte - des vâtements presque intacts (jusqu'ici on ne possédait aucun spécimen de vêtements esquimaux anciens).

D'après les premières estimations des spécialistes, ces momies pourraient avoir entre quatre cents et sept cents ans. Leurs costumes révèlent leur appartenance à la civilisation dite de Thulé.

Deux de ces corps, celui d'un bébé d'environ huit mois, dont la télévision danoise a montré le visage étonnamment „vivant" au creux de son bonnet de peau de phoque, et celui d'un garçon de sept à huit ans, ont été envoyés au Danemark aux fins d'analyses. Le carbone 14 permettra de les dater. Ensuite, les deux corps regagneront le Groenland, où les attend le tout nouveau musée ethnologique créé récemment à Godthaab, à moins qu'ils ne soient réenterrés, comme l'ont déjà souhaité certains Groenlandais, par respect pour leurs ancêtres.

En septembre prochain, une expédition ira chercher les autres corps laissés sur place, dans un lieu dont les coordonnées géographiques ont été gardées scrupuleusement secrètes de crainte d'une ruée de curieux et de touristes.

CAMILLE OLSEN

OPGRAVING

Bij het Noordgriekse stadje Kavalla is het 3000 jaar oude handelscentrum Antisarra ontdekt. Antisarra was rond 450 v. Chr. het grootste economische en handelscentrum in het Middelandse-zeegebied. (AP).

ROMEINSE AMFITHEATER OPGEGRAVEN TE NIJMEGEN

In de Mesdagstraat te Nijmegen zijn op een diepte van ± 5 m. de resten gevonden van een Romeins amfitheater, dat in de eerste eeuw van onze jaartelling is gebouwd. Dit zou het meest noordelijk gelegen amfitheater uit het Romeinse rijk zijn. (ANP).

PRIJS CULTURELE RAAD

De prijs van de Culturele Raad voor Zuid-Holland 1977 is toegekend aan dhr. J. Emmens te Naaldwijk voor zijn verdiensten op archeologisch en historisch terrein in het Westland.

WINCKELMANN

In het Oostduitse Stendal bij Maagdenburg wordt het Winckelmann-museum ingrijpend gerestaureerd. In het begin van de jaren tachtig zal dit gebouw „een aanschouwelijk beeld moeten geven van leven en werk van Johann Joachim Winckelmann (1717-1768), de vader van de klassieke archeologie".

BELANGRIJKE OPGRAVING IN GRIEKENLAND

ATHENE 17 juli - In Midden-Griekenland hebben archeologen belangrijke resten ontdekt in de streek van de oude stad Kallion, in de buurt van Delphi. Van belang is vooral de vondst van kleizegels, die licht werpt op de correspondentie van deze stadsstaat met andere Griekse steden.

De stad Kallion zal in 1980 onder water komen te staan als gevolg van de aanleg van de Mornos-stuwdam, eerder zijn hier al een kerkhof uit de Romeinse tijd, een poort, drie beelden en een gebouw met vroegchristelijke mozaieken blootgelegd. Alleen de ommuurde stenen citadel zal boven het wateroppervlak uitsteken.

Aan de opgravingen bij Kallion wordt deelgenomen door Griekse, Franse en Nederlandse archeologen. (AFP)

ROMEINSE TEMPEL IN DUITSLAND OPGEGRAVEN

DUSSELDORP, 13 sept. - Bij het Westduitse Xanten am Niederrhein zijn een Romeinse tempel en een goudschat gevonden. Ter plaatse wordt gewerkt aan de opgraving en gedeeltelijke reconstructie van de verzonken stad Colonia Ulpia Traiana.
De gevonden tempel is architectonisch gezien de belangrijkste die tot dusver ten noorden van de Alpen is ontdekt. De resten van het heiligdom zijn aangetroffen onder een humuslaag bij de plaats waar vroeger een toren stond die deel uitmaakte van de haven van Colonia Ulpia Traiana.
De tempel werd vermoedelijk door handelaren en reizigers gebruikt om aan de god Mercurius te offeren. Het gebouw zou in de tweede eeuw na Christus zijn opgericht. (DPA).

MEROVINGISCHE DODENSTAD

Bij het dorpje Civeaux, aan de rivier de Vienne, in het Franse Poitou, bevindt zich een cimetière mérovingien ofwel een begraafplaats uit de tijd van de Merovingers.

Een lange muur van rechtopstaande ongelijke stenen platen, allemaal deksels van sarcofagen. Daarbij honderden trapeziumvormige stenen sarcofagen.

Het materiaal waaruit deze stenen kisten werd vervaardigd en waarin uit een reeks van eeuwen de doden werden begraven, is afkomstig uit het nabijgelegen Foret de Lussac met zijn steenachtige bodem.

DODE ZEE

In het gebied van Tleilat Ghassoul bij de Dode zee zijn veelkleurige muurschilderingen uit de steen- en kopertijd aangetroffen. De muurschilderingen in wit, zwart, geel en rood stellen mensen bij een offertafel in een tempel voor. Zij zijn duizend jaar ouder dan die welke in Egypte werden aangetroffen.

DE RUITER VAN MANDARA

In het noord-oosten van Bulgarije, bij het dorp Madara, in de buurt van Soemen, bevindt zich een geheimzinnig reliëf van de hand van een onbekende maker, dat de Ruiter van Mandara wordt genoemd. De centrale figuur van de ruiter, waarschijnlijk uit de achtste eeuw, is uitgehouwen in de rots. Rondom is een inscriptie aangebracht die tot het oudste schrift van Bulgarije wordt gerekend.
Het monument is het enige in Europa dat onder bescherming van de Unesco staat en is hard aan restauratie toe.

GRAF VAN PILLIPUS II GEVONDEN

THESSALONIKI, 25 nov. 77
Griekse archeologen hebben bekendgemaakt dat ze, zoals al eerder werd verondersteld, bij Virgina in het noorden van Griekenland de graftombe hebben gevonden met de resten van koning Filippus II van Macedonië, de vader van Alexander de Grote.

In de tombe werden onder meer de prachtige in ivoor gesneden beeltenissen gevonden van koning Filippus, zijn vrouw Olympias hun zoon Alexander en de ouders van Filippus.

De overblijfselen van de koning werden aangetroffen in een gouden, 10 kilo wegende kist, die stond in een marmeren sacrofaag in de grootste kamer van de tombe. Daar werden ook andere voorwerpen gevonden, waaruit zonder meer duidelijk werd dat het graf van Filippus II was gevonden, zoals een met goud versierde wapenuitrusting, een schild met het embleem van de koningin van Macedonië en de speer van de vorst.

Alles uit de tombe was afkomstig uit de periode van 350 tot 320 jaar voor Christus. Filippus werd vermoord in 336, toen hij een oorlog tegen Perzië aan het voorbereiden was. Hij werd opgevolgd door zijn 20-jarige zoon Alexander.

Een van de kostbaarste en belangrijkste voorwerpen in de tombe was een verstelbare koninklijke gouden en zilveren hoofdband. De Macedonische koningen droegen zulke banden, zoals ook zichtbaar is op beeldhouwwerken uit die tijd.

In het voorvertrek voor de grote grafkamer stond een andere marmeren sarcofaag. Ook daarin werd een gouden kist gevonden, met een blauwe, met gouddraad geborduurde doek. Gezien de eenvoudiger versiering van de kist was aangenomen dat het die was van koningin Olympias (AP.

De vondsten worden eind 1978 in het archeologisch museum te Thessalossiki tentoongesteld.

STENEN MESSEN

De Griekse antropoloog dr. Aris Poulianos heeft in het noorden van Griekenland stenen messen gevonden die rond 2,5 miljoen jaar oud zijn. Dat zou betekenen dat deze vondst de oudste door de mens gebruikte werktuigen aan het daglicht heeft gebracht. Poulianos, voorzitter van de antropologische vereniging in Griekenland, heeft de messen gevonden in de buurt van Pentauryssos in Ptolemais. Hij ontdekte daar ook de fossiele tand van een neushoorn, die even oud moet zijn. De messen lagen in de buurt van gebroken botten van een olifant.

SCHEDEL VAN VEROVERAAR PIZARRE IN LIMA GEVONDEN

LIMA, 15 april - Een schedel en beenderen die vorig jaar bij toeval zijn gevonden in de grafkelder van de kathedraal van Lima zijn van de Spaanse veroveraar Francois Pizarre. Dit heeft Hugo Ludena, onderdirecteur van het centrum van onderzoek naar en herstel van monumenten in Peru, verklaard. Verificaties van historici, anthropologen en radiologen hebben ons tot deze conclusie gebracht, aldus Ludena.

Pizarre werd in 1541 vermoord door aanhangers van Diego de Almagro, die samen met Pizarre Peru heeft ontdekt en veroverd. Het stoffelijk overschot van Pizarre was begraven in de kathedraal van Lima, maar in 1661 verloor men het uit het oog. In juni zijn de schedel en delen van het skelet teruggevonden tijdens werkzaamheden aan de grafkelder.

Jarenlang is een lichaam, waarvan men dacht dat het van Pizarre was, tentoongesteld in een kapel van de kathedraal. Peruviaanse deskundigen gaan nu proberen deze valse Pizarre te identificeren. (AFP)

MINERVA IN LAVINIUM

ROME - Italiaanse oudheidkundigen hebben met de vondst van een levensgroot terracotabeeld van Minerva, de godin van de wijsheid, een van de belangrijkste ontdekkingen van de laatste jaren gedaan. De godin werd, samen met de stukken van 50 andere beelden, uit een grot op 30 km ten zuiden van Rome gehaald.
Het gebied staat bekend als de honderden meters afstand ligt wat het graf wordt genoemd van Aeneas, de mythologische Trojaanse held die beschouwd werd als de indirecte stichter van Rome.
„De beelden zijn van een uitzonderlijk goede kwaliteit en ongewoon verfijnd in de artistieke details", aldus archeologen van het Romeinse instituut voor oude topografie. Ze waren ordelijk neergelegd, wat er op duidt dat de grot diende als opslagplaats. Het kan zijn dat de beelden tijdens een oorlog werden opgeslagen, ook is mogelijk dat ze werden opgeborgen toen ongeveer 100 voor Christus de Romeinen de eredienst van Minerva staakten.
Tot dusver was niet bekend dat er in die tijd in Latium zulke grote beelden werden gemaakt. Volgens de archeologen gaat het om werk van Griekse kunstenaars uit dat gebied. (Reuter).

25-XI-77

ARCHEOLOGEN VINDEN UNIEKE STEEN TE ROME

ROME, 3 maart - Nederlandse archeologen onder leiding van het Nederlands Instituut in Rome hebben een unieke steen met inscripties gevonden, die zowel nieuwe gegevens verschaft over een vroeg stadium van de ontwikkeling van het Latijnse alfabet of van de Latijnse taal. Bovendien is het zeer waarschijnlijk dat de in de tekst op de steen genoemde Publius Valerius („poplicola") dezelfde is als een van de grondleggers van de Romeinse republiek met deze naam, die door Plutarchus in een biografie beschreven is. Tot nu toe namen de meeste geleerden aan dat de door Plutarchus beschreven figuur alleen legendarisch was.
De steen van 86 cm lang en 16 cm hoog is ten zuiden van Rome gevonden, waar het Nederlands Instituut sinds vorig jaar bezig is met de opgraving van o.a. een tempel uit ongeveer 500 voor Christus. De steen is waarschijnlijk afkomstig van een tempel die ongeveer 550 voor Christus in het antieke Satricum werd gebouwd, maar al vrij snel werd verwoest. Hij bleek tussen de stenen van de fundamenten van de jongere tempel te zitten en trok een speciale aandacht omdat het zachte tufsteen niet gehakt maar gezaagd was.
Op het Forum Romanum is vroeger ook een steen met vroeg-latijnse inscripties gevonden - die ouder is dan de steen uit Satricum; maar daarvan is de tekst erg verminkt.
De vertaling van de tekst op de kort geleden gevonden steen luidt (voor zover leesbaar): de vrienden van Publius Valerius aan Mars. Volgens dr. C. M. Stibbe, hoofd van de archeologische afdeling van het Nederlands Instituut, gaat het vermoedelijk om een wij-geschenk, dat geplaatst was in de tempel van de Mater Matuta, godin van de dageraad en het beginnende leven.
De tekst is geschreven in een vroeg-Latijn. Het lettertype is nog duidelijk afgeleid van Griekse voorbeelden. Dat is dezelfde Griekse invloed die bij de bouw van de tempel aanwezig is geweest, waarvan nu de fundamenten worden opgegraven. Zowel met de architectuur als met het schrift leerden de Romeinen van de Griekse voorbeelden.
De tempel in Satricum is in de vorige eeuw ook al eens opgegraven. De vondsten zijn toen naar een Romeins museum gebracht, zonder dat er wetenschappelijke publikaties op zijn gevolgd. De nu gevonden steen is 83 jaar geleden niet ontdekt.
Het Nederlands Instituut doet deze opgraving (op verzoek van Italië) opnieuw en hoopt de Acropolis van de antieke stad Satricum geheel te kunnen blootleggen, omdat dit juist wegens de Griekse invloed om een uniek archeologisch monument gaat. Wat er in de vorige eeuw is opgegraven was tot vorig jaar geheel overwoekerd.

B. C. v.d. Velden, Alg. Hbld.

INDIANENDORP

PASSO FUNDO (Brazilië), 31 mei - In Brazilië is een ondergronds indianendorp gevonden uit het stenen tijdperk. Dat heeft het dagblad Correio de Povo gemeld.
In de krant onthulde Norah de Toledo Beer van de universiteit van Passo Fundo dat het mierenheuvelachtige dorp een oppervlakte beslaat van tien hectare en bestaat uit een aantal wooneenheden die door een tunnelsysteem met elkaar zijn verbonden. Tot nu toe zijn ongeveer 30 ondergrondse woningen gevonden.
Volgens het verslag in de Correio do Povo gaat het om een dorp van krijgers van de „Ge"-stam uit het laat-paleolithisch tijdperk.

MUMMIE VAN TOETANCHAMOS GROOTMOEDER GEVONDEN

WASHINTON, 8 juni - Een Egyptische mummie die tachtig jaar geleden is gevonden is door een groep geleerden geïdentificeerd als die van Koningin Tiye, grootmoeder van Toetanchamon.
In het jongste nummer van het wetenschappelijk tijdschrift „Science" schrijven de onderzoekers dat de identificering is mogelijk geworden door röntgenonderzoek van de schedel van de mummie en hoofdhaaronderzoek in een laboratorium.
De in 1898 gevonden mummie had de bijnaam „de oude dame" gekregen. De linkerhand was gevouwen over de buik, wat voorbehouden was aan een overleden koningin of prinses. De onderzoekers wisten zodoende dat ze te maken hadden met een „oude dame" van hoge rang die een invloedrijke rol in het politieke leven van het Egypte van tussen 1575 en 1070 voor Christus moest hebben gespeeld.
Toen de haren van de mummie werden vergeleken met die welke waren gevonden in een medaillon uit het graf van Toetanchamon en geïdentificeerd als zijnde afkomstig van koningin Tiye, werd geconstateerd dat de scheikundige samenstelling van de twee monsters gelijk was. (AFP).